નાટ્ય કથારસ—૧, ૨.

TALES FROM SHAKSPEARE

THE MERCHANT OF VENICE.

&

THE TEMPEST.

વેનીસ નગરનો વેપારી

તથા

જાદુઈ તોફાન

નાટ્ય કથારસ સરસ જે, ઉત્તમ કવિ ઉદ્ગાર;
વાર્તા રૂપે વર્ણવ્યા, વાંચો વારંવાર.

પ્રકાશક

સુવિચારદર્શક મંડળી

વેચનાર—પુસ્તક પ્રસારક મંડળી.

મુંબઈ:

પારસી પ્રિંટિંગ પ્રેસ.

સંવત ૧૯૫૦. સન ૧૮૯૪.

કીમત ૩ આના

૫૭૩૪

MERCHANT OF VENIGE

વેનીસ નગરનો વેપારી

અથવા

શેર માંસની સરત.

વેનીસ નંગરમાં **શાઇલોક** નામનો યાહુદી વેપારી રહેતો હતો. તે વ્યાજ ખાઉ હતો, અને ખ્રિસ્તી વેપારીઓને માટે વ્યાજે નાણા ધીરીને તેણે ઘણી પુંજી એકઠી કીધી હતી. **શાઇલોક** જાતે ક્રૂર હોવાથી, પોતે ધીરેલા પૈસાની એવી સખતાઇથી ઉઘરાણી કરતો કે, બધા સારા માણસો તેને ધિક્કારતા. તેને ધિક્કારનારાઓમાં **એન્ટોનીઓ** નામનો વેનીસનો એક જુવાન વેપારી મુખ્ય ભાગ લેતો હતો. **શાઇલોક** પણ **એન્ટોનીઓને** ધિક્કારતો હતો, કેમકે, તે પણ લોકોને અડી ઓપટીએ નાણા ધીરતો હતો તેમ છતાં કાંઈ પણ વ્યાજ લેતો ન હતો. તેટલા માટે પેલા લોભી યાહુદી અને ઉદાર દિલના **એન્ટોનીઓ** વચ્ચે દુશ્મનાઇ ચાલતી હતી.

જ્યારે જ્યારે **એન્ટોનીઓ શાઇલોકને** બજારમાં મલતો ત્યારે ત્યારે તેને તેના વ્યાજખાઉપણા તથા ક્રૂરતા વિષે ઠપકો આપતો. પેલો યાહુદી આ બધું મુંગે મોઢે સાંભળી રહેતો પરંતુ મનમાં તેને વિષે અંટસ રાખતો.

એન્ટોનીઓ સૌ સાથે માયાળુપણે વર્તતો. તે વખતે ઇટાલીમાં તેની જોડી મળવી મુશ્કેલ હતી એમ કહેવાતું. નગરવાસીઓનો તે માનીતો હતો. પણ તેનો સૌથી વહાલો મિત્રતો અમીરી ચાલનો **બેસાનીઓ** નામનો હતો. તેનો બાપ થોડી પુંજી મૂકીને મરી ગયો હતો. બીજા મોટી પદવીના જુવાનો જેમ ઉડાઉ હોયછે. તેમ એણે પણ પોતાની થોડી પુંજી ઉડાવી દીધી. જ્યારે

જ્યારે **બેસાનીઓને** પૈસાની ગરજ પડતી ત્યારે ત્યારે **એન્ટોનીઓ** તેને મદદ આપતો. આ ઉપરથી એવું તો ચોક્કસ દેખાઈ આવતું કે, આ બેઉ જણાનું દીલ એક હતું.

એક દિવસે **બેસાનીઓ એન્ટોનીઓ** પાસે આવીને બોલ્યો, "મારો વિચાર એક પૈસાદાર સ્ત્રીને પરણવાનો છે. તેનો બાપ થોડાજ વખત ઉપર મરણ પામ્યોછે અને તેને એકલીનેજ પોતાની બધી દોલતની વારસ કરી ગયો છે." એ બાઇના બાપના જીવતાં **બેસાનીઓ** વારંવાર તેને ત્યાં જતો હતો અને તેના આંખના અણસારા ઉપરથી તે પણ તેને ચહાતી હોય એમ લાગતું હતું. પણ તેણીને પરણવા માટે તો ભપકો કરવો જોઇએ. માટે **એન્ટોનીઓએ** આજ સુધી જે મહેરબાની કરીછે તેમાં થોડો વધારો કરે તો ઠીક. હાલ ત્રણ હજાર **ડચુકેટનું** કામછે પણ તે વખતે પોતાના આ મિત્રને ધીરવાને **એન્ટોનીઓ** પાસે પૈસા ન હતા. થોડા વખતમાં તેના વહાણો આવવાના હતા. તેની ઉપર નાણા કહડાવવાને નાણા ધીરનાર **શાઇલોક** પાસે જવાનો **એન્ટોનીઓએ** ઇરાદો જાહેર કર્યો.

એન્ટોનીઓ અને **બેસાનીઓ** સાથેજ **શાઇલોક**ને ત્યાં ગયા. પોતાનાં જે વહાણો આવવાનાં હતાં તેની ઉપર ગમે તે વ્યાજે ત્રણ હજાર **ડચુકેટ** ધીરવાની માગણી કીધી. આ સાંભળીને **શાઇલોક** મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો, "આ વખત ઠીક **સપાટામાં** આવ્યો છે. જો એક વખત મારા હાથમાં આવે તો પછી વેર લેવાનું ઠીક થશે. એ યાહુદી લોકોને ધિક્કારેછે, વગર વ્યાજે નાણા ધીરેછે, વેપારીઓની વચ્ચમાં મને હલકા શબ્દો કહેછે, માટે હવે તો એનેજ સપાટામાં લઉં."

શાઇલોકને વિચારમાં પડેલો જોઇને **એન્ટોનીઓ**

પૈસા માટે અધીરો થયો. તે બોલ્યો, "**શાઇલોક**, સાંભળે છે કે? મને પૈસા ધીરશે?" આ સાંભળી યાહુદીએ જવાબ આપ્યો, "**એન્ટોનીઓ**, બજારમાં તમે મને વાર વાર મારા પૈસા અને વ્યાજને માટે હલકો પાડો છો, પણ હું મારી જાત પ્રમાણે તે શાંતિથી સહન કરૂં છું. તમે મને નાસ્તિક, કૂત્રો કહો છો, મારા આંગ ઉપર થુંકોછો અને હું જાણે એક કંગાલ પ્રાણી હોઉં તેમ મને ઠોકર મારોછો. પણ આ વખતે તમને મારી ગરજ પડીછે, અને તમે મારી પાસે આવીને કહો છો કે, **શાઇલોક**, મને પૈસા ધીરશે? શું કૂત્રા પાસે પૈસા હોયછે? શું એક કંગાલ પ્રાણી ત્રણ હજાર ડયુકેટ ધીરી શકે? ગયા બુધવારેજ તમે મારી ઉપર થુંકયા હતા, એક વખતે તમે મને કૂત્રો કહ્યો હતો. શું તમારી આવી સભ્યતા માટે તમને હું પૈસા ધીરૂં?"

આ સાંભળી **એન્ટોનીઓ** બોલ્યો, "એમ તો હું તને કહીશજ. તારી ઉપર થુંકીશ પણ ખરો. જો તું મને પૈસા ધીરેતો એક મિત્ર તરીકે ન ધીરતાં એક શત્રુ તરીકે ધીરજે, મારી પાસેથી ગમે તેવી સખત સરત લખાવી લેજે."

શાઇલોકે જવાબ આપ્યો, "તમે ગુસ્સે શા માટે થાઓ છો! હું તો તમારો મિત્ર થવા ઇચ્છું છું અને તમને ઘણો ચહાઉં છું. તમે મને જે માઠું લગાડયું છે તે હું ભુલી ગયો છું. તમારી ગરજ હું પુરી પાડીશ અને તેનું વ્યાજ પણ કાંઈ નહીં લઉં."

આવી દેખીતી માયાળુ માગણીથી **એન્ટોનીઓ** ઘણો અજાયબ થયો, પણ **શાઇલોકે** પ્રપંચથી કહ્યું, હું વ્યાજ નહીં લઉં તેનું કારણ એટલુંજ કે, **એન્ટોનીઓની** પ્રીતિજ માત્ર હું મેળવવા ઇચ્છું છું. મારી સાથે જરા વકીલને સાં ચાલો. આપણે તેની સામે લખત કરીએ

અને તેમાં ગમનને માટે એવી સરત લખીએ કે, જો અમુક ચોકસ મુદતની અંદર તમે રૂપીઆ આપી ન શકો તો તમારા શરીરના ગમે તે ભાગમાંથી એક શેર માંસ હું મારે હાથે કાપી લઉં.

આ સાંભળીને **એન્ટોનીઓ** બોલ્યો, "ઠીક છે, આ લખત ઉપર હું સહી કરીશ અને કહીશ કે, આ યાહુદી માયાળુ છે."

પણ **બેસાનીઓએ** આવા લખત ઉપર સહી કરવા **એન્ટોનીઓને** નાપાડી. પણ **એન્ટોનીઓએ** કહ્યું કે, હું એની ઉપર સહી કરીશજ કારણકે, લખેલી મુદતની અંદર મારા વહાણો માલ ભરીને આવ્યા પણ હશે.

બેઉ મિત્રોની વાતો સાંભળીને યાહુદી બોલ્યો, "અરે **એબ્રાહમ** બાપ! આ ખ્રિસ્તી લોકો કેવા વેહેમીછે! પોતે વેપારમાં કઠણ હૈડાના છે એટલે બીજાને વિષે પણ શક લાવેછે. પણ **બેસાનીઓ** મહેરબાની કરીને કહો કે, જો પોતાની નીમેલી મુદતની અંદર **એન્ટોનીઓ** મારા પૈસા ન આપી શકે તો હું તેના શરીરમાંથી એક શેર માંસ કાપી લઇને શું કરૂં! મને તેનો ઉપયોગ શો? માણસનું માંસ શું જનાવરના માંસની પેઠે કાંઈ ઉપયોગમાં આવેછે? આ તો ફક્ત હું **એન્ટોનીઓની** મિત્રતા મેલવવા માટેજ કરૂં છું. માટે જો તમને ન પરવડે તેમ હોય તો હું મારે રસ્તે અને તમે તમારે."

બેસાનીઓએ ઘણું ઘણું સમજાવ્યા છતાં પણ યાહુદીના શબ્દોથી ભોલવાઇને **એન્ટોનીઓએ** તે લખત ઉપર સહી કરી આપી. તેના મનમાં એમ હતું કે, યાહુદી ફક્ત ગમતને ખાતરજ એમ લખાવી લેતો હતો.

જે પૈસાદાર છોકરી સાથે **બેસાનીઓ** લગ્ન કરવા માગતો હતો તે **વેનીસ** પાસે **બેલમોન્ટ** નામની જગાએ

રહેતી હતી. તેનું નામ **પોર્શીઆ** હતું અને રૂપ અને ડહાપણમાં **કેટોની** દીકરી અને **બ્રુટસની** સ્ત્રી **પોર્શીઆ** જેનું નામ આપણે ઇતિહાસમાં વાંચીએ છીએ તેના કરતાં કોઈ પણ રીતે ઉતરતી ન હતી.

એન્ટોનીઓએ પોતાના જીવના જોખમે પૈસા મેળવી આપ્યા હતા તે લઇને **બેસાનીઓ ગ્રેશિયાનો** નામના ગૃહસ્થ સાથે ભપકાબેર **બેલમોન્ટ** ગયો. થોડા વખતમાં **પોર્શીઆએ બેસાનીઓ** સાથેલગ્ન કરવાની હા પાડી.

બેસાનીઓએ પોર્શીઆને ખુલે ખુલું કહી દીધું કે, તેની પાસે કાંઈ પણ પૈસા નથી, માત્ર કુળની મોટપ છે. પણ **પોર્શીઆ** તેની અમીરી ચાલ તથા ગુણ ઉપર મોહી પડી હતી. તેની પોતાની પાસે દોલત ઘણીજ હતી. પોતાના પતિના પૈસાની તેને દરકાર ન હતી. **બેસાનીઓની** સ્તુતિ કરતાં તે બોલી, "આપતો ગુણના ભંડાર છો. સમુદ્ર પાસે જેમ પાણીનું ટીપું કાંઇ ગણત્રીમાં ન હોય તેમ આપની પાસે હું છું. હું અભણછું. મને ઝાઝો બોધ નથી. ભણવાની હજી તો મારી અવસ્થા છે. પણ આપજેવા વિદ્વાન પતિ પામી હું કૃતાર્થ થઈ. આવતી કાલે હું અને મારૂં જે કાંઇ છે તે બધું આપનું થશે. આ ઘર અને ચાકર નફરોના તમે માલેક થશો. આ વીટી સાથે હું આપને તે સર્વ અર્પણ કરૂં છું." આમ બોલી **પોર્શીઆએ બેસાનીઓને** એક વીટી પહેરાવી. પોતાના જેવી ગરીબ સ્થિતીના માણસને, **પોર્શીઆ** જેવી પૈસાદાર અને કુલવાન સ્ત્રીએ આટલું બધું માન આપ્યું, તેથી આશ્ચર્ય પામીને **બેસાનીઓએ** કહ્યું કે જીવ જતાં પણ આ વીટીથી છુટો પડીશ નહીં.

બેસાનીઓની તાબેદાર સ્ત્રી થવાનું જ્યારે **પોર્શીઆ**

એ વચન આપ્યું ત્યારે **ગ્રેશિયાનો** અને **પોર્શીઆ**ની સખી **નેરિસા** પાસે હતાં. **ગ્રેશિયાનો**એ, **બેસાનીઓ** અને **પોર્શીઆ**ની જોડી અખંડ રહો એવું ઇચ્છીને સાથે પોતાના લગ્નની પણ સંમતી માગી. **બેસાનીઓ**એ કહ્યું "**ગ્રેશિયાનો** જો તમે લાયક સ્ત્રી મેલવો તો ઘણી ખુશીની સાથે."

ગ્રેશિયાનોએ ઉત્તર આપ્યો, "હું **પોર્શીઆ**ની સખી **નેરિસા**ને ચહાઉંછું, અને તેણીએ મને વચન આપ્યું છે કે, જો તેની શેઠાણી **બેસાનીઓ** સાથે લગ્ન કરે તો તે મને પતિ કરશે."

પોર્શીઆએ **નેરિસા**ને આ વાત ખરી કે? એમ પુછ્યું. તેના જવાબમાં **નેરિસા** બોલી, "બાઇ સાહેબ, જો તમને ઠીક લાગે તો મારી એવી મરજીછે." **પોર્શીઆ**એ ખુશીથી તેની વાત કબુલ કીધી, તે જોઈ **બેસાનીઓ** આનંદથી બોલ્યો, "**ગ્રેશિયાનો** ત્યારે અમારા લગ્નનો આનંદ બેવડો બનશે."

આ પ્રમાણે આ ચારે જણાઓ જ્યારે આનંદથી વાતો કરતા હતા એટલામાં એક કાસદના દાખલ થવાથી તેમના રંગમાં ભંગ થયો. પેલો કાસદ **એન્ટોનીઓ**ની તરફથી ભયંકર સમાચાર લઇને આવ્યો હતો. જે વખતે **બેસાનીઓ** **એન્ટોનીઓ**નો કાગલ વાંચતો હતો તે વખતે **પોર્શીઆ** તેનો ચહેરો ફીકો પડી ગયેલો જોઇને ચેતી ગઇ કે, કોઇ પણ પ્રિય મિત્રના મરણના સમાચાર એમાં હશે. જ્યારે તે વાંચી રહ્યો ત્યારે તેની દલગીરીનું કારણ પુછ્યું. તે બોલ્યો, "અરે પ્યારી **પોર્શીઆ**, આવા નાખુશી ભરેલા શબ્દો કદી પણ પત્રમાં નહીં લખાયા હોય! મેં તમને પ્રથમજ કહ્યું હતું કે, મારી પાસે કાંઈ પુંજી નથી પણ મારે માથે કરજ છે." આમ કહી **પો**-

શીંઆની પાસે **બેસાનીઓએ**, **એન્ટોનીઓની** પાસે પોતે કેવી રીતે પૈસા માગવા ગયો હતો, **એન્ટોનીઓ** એ પોતાના શરીરમાંથી, અમુક મુદત થઇ જાય તો, એક શેર માંસ કાપી આપવાના લખત ઉપર સહી કરી આપીને **શાઇલોક** યાહુદીની પાસેથી પોતાના ના પાડવા છતાં પણ નાણાં મેલવ્યાં હતાં, તે બધું કહી સંભળાવ્યું. પછી **પોર્શીઆની** પાસે **બેસાનીઓએ** આવેલો કાગલ આ પ્રમાણે વાંચી સંભળાવ્યો. "વહાલા **બેસાનીઓ**, મારા બધા વહાણો નાશ પામ્યા, **શાઇલોક**ના લખતની મુદત પુરી થઈ અને તેના દેવાના પેટામાં મારે મરવાનો વખત નજીક આવ્યો. હવે મારે જીવવાની આશા નથી તેથી મરતી વખતે મારે તને મલવાની ઇચ્છા છે, પછી તો તારી મરજી. તારૂં મારા ઉપર હેત છે, પણ મને મલવાની તને દરકાર ન હોય તો મારા કાગલની કાંઈ દરકાર કરીશ નહીં." આ કાગલ સાંભળીને **પોર્શીઆ** બોલી, "પ્રાણ પતિ, બધું કામ મૂકી દઇને પ્રથમ ત્યાં જાઓ. તમારે માટે તમારા મિત્રનો વાળ વાંકો થાય તેની પહેલાં ત્રણ હજાર ડચુકેટ તો શું પણ તેના કરતાં વીસ ગણા નાણા તૈયારછે. તમે મારો પ્યાર મેલવવાને આટલું બધું કર્યું છે તો હું તમને મારા પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક ગણીશ." પછી **પોર્શીઆએ** કહ્યું કે, **બેસાનીઓ** એ તેની સાથે લગ્ન કરીને જવું, જેથી કાયદા પ્રમાણે પૈસા ઉપર તેનો હક ગણાય. તેજ દહાડે તેઓ પરણ્યા અને તેમની સાથે **ગ્રેશિયાનો** પણ **નેરિસા** સાથે પરણ્યો. પરણ્યા પછી તરતજ **બેસાનીઓ** અને **ગ્રેશિયાનો** **વેનીસ** આવ્યા. ત્યાં તેમણે **એન્ટોનીઓને** કેદખાનામાં પડેલો દીઠો. **બેસાનીઓ** પૈસા આપવા માગતો હતો તે, લખતની મુદત પુરી થવાથી, ઘાતકી યાહુદી લેવાની

ના પાડતો હતો, અને **એન્ટોનીઓ**ના શરીરમાંથી એક શેરમાંસ કાપી લેવાની હોંશ કરતો હતો. આ બાબતની તપાસ **વેનીસ**ના ડ્યુકની પાસે ચલાવવાને માટે એક દિવસ ઠરાવવામાં આવ્યો હતો. આ ત્રાસદાયક તપાસનું પરિણામ જાણવાને **બેસાનીઓ** અધીરાઇથી રાહ જોતો બેઠો.

બેસાનીઓ જ્યારે પોતાની સ્ત્રી **પોર્શીઆથી** છુટો પડયો હતો ત્યારે તેણીએ પોતાના પતિને કહ્યું હતું કે, તમે પાછા ફરો ત્યારે તમારા મિત્રને જરૂર તેડતા આવજો. **બેસાનીઓ** ગયો અને તે એકલી પડી ત્યારે તેને વિચાર આવ્યો કે, આ આફતમાંથી **એન્ટોનીઓ** ભાગ્યેજ છુટે. પણ પોતાના પ્યારા પતિના આ મિત્રને કાંઈ યુક્તિથી પોતાથી છોડવવાનું બને તો કેવું સારૂં! પોતાના પતિના હુકમ વગર કાંઈ પણ કામ ન કરવાને તે બંધાઈ હતી, તો પણ આ આપત્તિની વખતે **વેનીસ** જઈ **એન્ટોનીઓ**નો બચાવ પોતાની અક્કલથી કરવાનો તેણીએ ઠરાવ કર્યો. **પોર્શીઆ**નો એક સગો વકીલ હતો. આ ગૃહસ્થનું નામ **બેલારીઓ** હતું. તેને કાગલ લખી, બધી હકીકત જણાવી તેની સલાહ માગી, અને તેની સાથે વકીલો પહેરે છે તેવો પોશાક પણ માગ્યો. કાગલ લઈ જનાર માણસ પાછો ફર્યો ત્યારે પોતાની સાથે પોશાક તથા ન્યાય સભામાં કેવી રીતે બચાવ કરવો તે વિષેની બધી હકીકત લાવ્યો.

પોર્શીઆએ પોતે વકીલનો પોશાક પહેર્યો અને પોતાની સખી **નેરિસાને** પોતાના કારકુન લેખે પુરુષનાં કપડાં પહેરાવી સાથે લીધી. બેઉ જણી જે દહાડે **એન્ટોનીઓ**ની તપાસ ચાલવાની હતી તેજ દહાડે **વેનીસ** આવી પહોંચી. **વેનીસ**ના ડ્યુક અને રાજ સભાની પાસે ઇનસાફની શરૂઆત થવાની હતી, તે વખતે **પોર્શીઆ**

પુરુષના વેશમાં ત્યાં દાખલ થઇને ડયુકને **બેલ્લ.રીઓનો** પત્ર આપ્યો. તેમાં તે વિદ્વાન ન્યાય શાસ્ત્રીએ લખ્યું હતું "મારો પોતાનો વિચાર **એન્ટોનીઓ** તરફથી બચાવ કરવા આવવાનો હતો પણ માંદગીને લીધે આવી શકાયું નથી. મારે બદલે મેં મારા વિદ્વાન મિત્ર **બેલ્થાઝર**ને (પોર્શીઆનું ધારણ કરેલું નામ) મોકલ્યા છે. તેમણે નાની વય છતાં ન્યાયમાં પ્રવિણતા મેલવી છે. માટે મારે બદલે એને બચાવ કરવા બોલવા આપશો તો ઉપકાર થશે." ડયુકે તેને બચાવ કરવાની રજા આપી પણ તેના જુવાન સુંદર ચેહેરાથી આશ્ચર્ય પામ્યો.

હવે આ અગત્યની તપાસની શરૂઆત થઈ **પોર્શીઆ**એ જોયું તો પેલા ક્રૂર યાહુદીને દીઠો. પોતાના પતિ **બેસાનીઓ**ને પણ દીઠો, પણ તે તેને આવા છુપા પોશાકથી ઓલખી શકયો નહિ. પોતાના મિત્ર **એન્ટોનીઓ**ના દુઃખથી દુઃખી થતો તે તેની બાજુમાં ઉભો હતો.

પોર્શીઆએ જે મહાભારત કામ પોતે હાથમાં લીધું હતું તેનાથી ગભરાઈ ન જતાં, હીમતથી બચાવ કરવો શરૂ કર્યો. પ્રથમ તેણે યાહુદીને કહ્યું કે, **વેનીસ**ના કાયદા પ્રમાણે તમારી બોલી પ્રમાણે તમને બદલો મલવો જ. ઇએ આમ કહી દયા વિષે ભાષણ કર્યું, તેથી કઠણ હૈયાના યાહુદી શિવાય બીજા બધાનાં દિલ પીગળી ગયાં. તે બોલી કે, ઇશ્વર એમાં રાજી નથી. ઇનસાફમાં હમેંશ દયા મેળાયલી હોય છે. આપણે બધાએ પ્રાર્થના કરવી જોઇએ, અને પ્રાર્થના કરવાથીજ આપણામાં દયા ઉપજ થશે. વગેરે ઘણાં શબ્દો કહ્યા, પણ **શાઇલોકે** એટલોજ જવાબ આપ્યો કે, "મારે તો મારી બોલી પ્રમાણે લેવું છે." **પોર્શીઆ**એ પૂછયું, "શું ત્યારે તેનામાં નાણું આપવાની

શક્તિ નથી?" તેજ વખતે **બેસાનીઓએ** ત્રણ હજાર **ડચુકેટથી** જેટલા વધારે માગે તેટલા આપવાની પોતાની ખુશી દેખાડી, પણ **શાઇલોકે** તે લેવાની ના પાડી અને **એન્ટોનીઓના** શરીરમાંથી એક શેર માંસ કાપી લેવાનીજ હઠ પકડી. **બેસાનીઓએ** જુવાન વકીલના કાલાવાલા કર્યા કે, કાયદામાંથી કાંઈ એવી બારી શોધી કાઢો કે જેથી **એન્ટોનીઓનો** પ્રાણ બચે પણ પણ **પોર્શીઆએ** ગંભીરાઇથી જવાબ આપ્યો કે, એક વખત મુકરર થયલા કાયદા કોઇથી ફેરવાઈ શકાય એમ નથી. **શાઇલોકે** જ્યારે **પોર્શીઆને** એમ બોલતી સાંભળી કે, ધારા કોઇથી ફેરવાઇ શકાય તેમ નથી ત્યારે તેના મનમાં એમજ આવ્યું કે, તે તેની તરફેણમાંજ ચુકાદો આપશે, તેથી તે બોલી ઉઠયો, "સાક્ષાત **ડેનીઅલ** (ધર્મરાજા!) પોતેજ ન્યાય કરવાને પધાર્યા છે ને શું! અરે વિદ્વાન જુવાન ન્યાયાધીશ, શા તમારાં વખાણ કરૂં! તમે દેખાવે તો જુવાન છો, પણ વૃદ્ધ માણસથી વધારે ડહાપણ ધરાવો છો!"

પોર્શીઆએ શાઇલોક પાસેથી તેનું લખત જોવા માગ્યું. તે વાંચ્યા પછી તે બોલી, "લખતની મુદત થઈ ગઈ છે, તેથી આ યાહુદી કાયદા પ્રમાણે એક શેર માંસ એન્ટોનીઓના શરીરમાંથી લેવાનો અધિકારી થઈ ચૂકયો છે." પછી **શાઇલોક** તરફ ફરીને તે બોલી, "દયાળુ થાઓ, અને આ લોકો પૈસા આપેછે તે લ્યો, અને મને આ લખત ફાડી નાખવાની રજા આપો." પણ ઘાતકી **શાઇલોકે** કાંઈ પણ દયા દેખાડી નહીં, તે બોલ્યો, "મારા પોતાના જીવના સમ, મારૂં બોલેલું હું મુદલ ફેરવીશ નહીં." **પોર્શીઆએ** કહ્યું, "ઠીક છે ત્યારે, **એન્ટોનીઓ** તમે માંસ આપવાને તૈયાર થાઓ."

શાઇલોક પોતાની લાંબી છરીને માંસ કાપી લેવાની આતુરતાથી ઘસીને વધારે ધારવાલી કરવા લાગ્યો, એટલામાં **પોર્શીઆએ એન્ટાનીઓને** પુછ્યું, "તમારે કાંઈ કહેવું છે?" **એન્ટાનીઓએ** ઉત્તર આપ્યો કે, તે મરવાને વાસ્તે તૈયાર છે તેથી કાંઈ કહેવું નથી. પછી તે **બેસાનીઓ** તરફ ફરીને બોલ્યો, "**બેસાનીઓ,** મને મલી લ્યો. હવે છેલી સલામ! મારી ઉપર આ દુઃખ પડયું છે તેથી દલગીર થઈશ નહીં. તારી પત્નિ પાસે સંભારજે અને હું તને કેવો ચાહતો હતો તે તેને જણાવજે" **બેસાનીઓ** દલગીરાઈથી બોલ્યો, '**એન્ટાનીઓ,** હું સ્ત્રી પરણ્યો છું તે મને મારા પ્રાણ કરતાં પણ વહાલી છે; પણ મારો પ્રાણ, મારી સ્ત્રી, અને આ દુનિયામાં મારૂં જે કાંઈ છે તે બધું તારી જીંદગી આગલ કાંઈ બિસાતમાં નથી. જો તે બધું લેતાં પણ તારો છૂટકો થતો હોય તો આ ચંડાળને આપવાને હું ખુશી છું."

પોર્શીઆ ઘણી માયાળુ સ્ત્રી હતી. પોતાનો પતિ પોતાના મિત્ર તરફ આવી અસાધારણ મમતા દેખાડે છે તેથી મુદલ નારાજી ન હતી પણ જરા મશકરીમાં તેનાથી બોલવા વગર ન રહેવાયું તેથી બોલી, "તમારી સ્ત્રી જો તમને આ પ્રમાણે બોલતાં સાંભળે તો તમારો ઉપકાર માને હો!" પોતાના શેઠ **બેસાનીઓની** નકલ કરવાની **ગ્રેશિયાનોને** ટેવ હતી તેથી તે બોલ્યો, "હું પણ પરણેલો છું અને તેને ચહાઉંછું. પણ આ વખત એવું ઈચ્છુંછું કે, તેનો સ્વર્ગમાં વાસ હોય, ત્યાં તે ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરે કે, તે પોતાની કોઈ એવી શક્તિ મોકલે જેથી આ ઘાતકી યાહુદીનું મન ફરી જાય." **નેરિસા** જે કારકુન તરીકે લખતી હતી તે બોલી ઉઠી, "એટલું તો સારૂં છે કે, તમે તમારી સ્ત્રીની પુંઠ પાછલ આ

બધું બોલોછો, જો કદાચ તે સાંભળે તો ઘરમાં કજીઓ થયા વગર રહેજ નહીં" **શાઇલોક** અધીરાઈથી બોલી ઉઠયો, "વખત શામાટે ગુમાવોછો. મહેરબાની કરીને હવે હુકમ ફરમાવો." **એન્ટોનીઓ**ના વાસ્તે બધા ધાસ્તી રાખવા લાગ્યા અને હવે શું થશે તેની અતુરતાથી રાહ જોતા બેઠા.

પોર્શીઆએ માંસ જોખવા વાસ્તે કાંટો તૈયાર છે કે નહિ તે પૂછ્યું અને પછી યાહુદીને કહ્યું, "**શાઇલોક,** તમે કોઈ વૈદને તેડાવી રાખો, નહિ તો લોહી વહેવાથી રખેને તે મરી જાય." **શાઇલોક,** જેની મરજી એવી હતી કે, લોહી વહેવાથી **એન્ટોનીઓ** મરી જાય તો સારૂં. તે બોલ્યો, "લખતમાં એવું કાંઈ લખ્યું નથી." **પોર્શીઆ**એ કહ્યું, "લખતમાં એમ નથી લખ્યું તો પણ તેમાં શું! ધર્મને બહાને તો તેમ કરો?" આના ઉત્તરમાં **શાઇલોકે** એટલુંજ કહ્યું, "તે હું કાંઈ જાણતો નથી. લખતમા તે વિષે કાંઈ લખ્યું નથી." **પોર્શીઆ** બોલી, "ત્યારે **એન્ટોનીઓ**ના શરીરનું એક શેર માંસ તારૂં છે. કાયદો અને દરબાર તમને તે અપાવે છે. તમારે આ માંસ એની છાતીમાંથી કાપી લેવું. કાયદો અને દરબાર તમને તે અપાવે છે." **શાઇલોક** ફરીથી બોલી ઉઠયો, "અરે વિદ્વાન અને સાચા ન્યાયાધીશ! **ડેનીઅલ** (ધર્મરાજા) પોતેજ ઇનસાફ કરવા આવ્યા છે," અને પછી લાંબી છરી ફરીને ઘસવા લાગ્યો અને **એન્ટોનીઓ**ને આતુરતાથી કહ્યું, "આવો, તૈયાર થાઓ."

પોર્શીઆ બોલી, "યાહુદી, જરા સબુર કરો, હજી કાંઇક રહ્યું છે. આ લખતની બોલી મુજબ તમને લોહીનું એક ટીપું સુદ્ધાં મલવાનું નથી. એમાંતો 'એક શેર માંસ' એટલાજ શબ્દો લખેલા છે. જો માંસ કાપતી

વખતે ખ્રિસ્તીના લોહીનું એક ટીપું પણ પડશે તો કાયદા પ્રમાણે તમારી સ્થાવર અને જંગમ બધી મીલકત રાજ્યમાં જપ્ત થશે." **એન્ટોનીઓના** શરીરમાંથી **શાઇલોક** માંસ કાપી લે તે વખતે લોહીનું એક પણ ટીપું ન પડે એ અશક્ય હતું. **પોર્શીઆએ** આ ચતુરાઈ ભરેલી બારી લોહી અને માંસની શોધી કાઢી હતી તેથી **એન્ટોનીઓનો** પ્રાણ બચ્યો. આ જુવાન વકીલના આવા અદ્ભુત ડહાપણથી બધા આશ્ચર્ય પામ્યા, અને ખુશાલીના પોકારથી ન્યાયસભા ગજાવી મૂકી. **શાઇલોકનાજ** શબ્દોમાં **ગ્રેશિઆનો** બોલી ઉઠયો, "અરે વિદ્વાન અને સાચા ન્યાયાધીશ! યાહુદી જુઓ, **ડેનીઅલ** પોતેજ ન્યાય કરવા આવ્યા છે!"

શાઇલોકે જ્યારે જોયું કે, પોતાના ઘાતકી વિચારમાં તે પાર ન પડયો ત્યારે તેણે નાશીપાશ થયલે ચહેરે કહ્યું, "ત્યારે મને મારા પૈસા આપો." **એન્ટોનીઓના** આવા ન ધારેલા છૂટકારાથી અત્યંત ખુશી થઈ **બેસાનીઓ** બોલી ઉઠયો, "આ રહ્યા પૈસા." પણ **પોર્શીઆએ** તેને અટકાવાને કહ્યું, "જરા ધીરજ પકડો, ઉતાવળનું કાંઈ કામ નથી યાહુદીને તો તેના લખતની બોલી મુજબજ મલશે. માટે **શાઇલોક,** એક રતલ માંસ કાપી લેવાને હવે તૈયાર થા, પણ યાદ રાખજે કે લોહીનું એક ટીપું પણ નીકળવું ન જોઇએ, અથવા એક રતલ કરતાં જરા વધારે ઓછું પણ કપાવું ન જોઇએ. જો જરા રતિભાર પણ વધતું ઓછું થયું તો કાયદા પ્રમાણે તને મોતની શિક્ષા થશે અને તારી મિલકત રાજ્યમાં જપ્ત થશે." **શાઇલોક** પુકારી ઉઠયો, "મને મારા પૈસા આપો અને મને જવા દો." **બેસાનીઓ** બોલ્યો, "આ રહ્યા મારી પાસે તૈયાર છે તે લે."

યાહુદી પેલા પૈસા લેવા જતો હતો પણ **પોર્શીઆ**

એ તેને અટકાવીને કહ્યું, "યાહુદી, જરા સબુર કર. બીજી રીતે તું કાયદામાં આવી ગયોછે. **વેનીસના** એક રહેવાસીની જીંદગી લેવાની તેં યુક્તિ કરી તેથી **વેનીસના** કાયદા પ્રમાણે તારી બધી મિલકત રાજ્યમાં જપ્ત થશે અને તારો જીવ બચાવવો ન બચાવવો તે નામદાર ડયુકના હાથમાં રહેશે. માટે તેમની પાસે ઘુંટણીએ પડીને માફ માગ." પછી **શાઇલોકને** ડયુકે કહ્યું, "અમે ખ્રિસ્તીઓ કેવા ઉદાર મનના છીએ તે દેખાડવાને હું તને ક્ષમા કરૂં છું. તારી દોલતમાંથી અડધી દોલત **એન્ટોનીઓને** મલશે તથા અડધી રાજ્યમાં જપ્ત થશે." ઉદાર મનના **એન્ટોનીઓએ** કહ્યું કે, **શાઇલોક** તેના મરણ પછી તેની દોલત પોતાની દીકરી અને જમાઇને આપી જવાના લખત ઉપર સહી કરે તો તે પોતાને મલતો ભાગ તેને આપી દેશે. આ યાહુદીને એકની એક પુત્રી હતી. તે પોતાના બાપની મરજી વિરૂદ્ધ **એન્ટોનીઓના** મિત્ર **લોરેન્ઝોને** પરણી હતી તેથી યાહુદીએ તેને પોતાના વારસામાંથી બાતલ કાઢી હતી. આ વાત **એન્ટોનીઓ** જાણતો હતો તેથીજ તેણે ઉપર મુજબનું લખત કરવાનું કહ્યું, યાહુદીએ તેમ કરવાની હા પાડી. આ પ્રમાણે વેર લેવામાં નાશીપાશ થઈ તથા પોતાની દોલત ખોઇ દીધી તેથી તેનું શરીર બગડી આવ્યું, તે બોલ્યો, "મને શરીરે સારૂં નથી, તેથી મને જવા દો. લખત મારે ઘેર મોકલી આપજો તેની ઉપર હું સહી કરી આપીશ" ડયુકે કહ્યુ, "ઠીક, ત્યારે જા અને સહી કરી આપજે. અને તને જો તારા ઘાતકીપણાનો પશ્ચાતાપ થતો હોય અને તું ખ્રિસ્તી થાએ તો રાજ્યમાં તારી દોલતનો જે અડધો ભાગ વસુલ થયો છે તે પણ પાછું આપવા હુકમ કરીશ."

ડયુકે પછી **એન્ટોનીઓને** છુટો કરવાનો હુકમ

કર્યો અને દરબારને રજા આપી. પછી તેણે આ જુવાન વકીલના ડહાપણ અને બુદ્ધિની વખાણ કીધી અને તેને પોતાને ઘેર જમવાનું નોતરૂં દીધું. **પોર્શીઆનો** વિચાર પોતાનો પતિ **બેસેનીઓ** જાય તેની પહેલાં ત્યાં જઇ પહોંચવાનો હતો તેથી તેણે જવાબ આપ્યો, "આપની કૃપા છે, હાલ ક્ષમા કરો, મારે જરા જવાની ઉતાવળ છે." ડયુકે કહ્યું કે, તમે અત્રે રહીને જમતા નથી તેથી તે ઘણોજ દલગીર છે. પછી **એન્ટોનીઓ** તરફ ફરીને તેણે કહ્યું "આ ગૃહસ્થને ઇનામ આપજો હું તો ધારૂં છું કે, તમે એમના ઘણા કરજદાર છો."

ડયુક પછી ત્યાંથી ગયો. પછી **બેસાનીઓએ** **પોર્શીઆને** કહ્યું, "સદ્‌ગૃહસ્થ! હું અને મારો મિત્ર **એન્ટોનીઓ** તમારા ડહાપણથી મોટા સંકટમાંથી બચ્યા છીએ. જે ત્રણ હજાર ડયુકેટ અમારે યાહુદીને આપવા હતા તે આપ સ્વીકારશો એવી અમે તમને વિનંતિ કરીએ છીએ." એન્ટોનીઓએ કહ્યું, "અમે તમારા જન્મ પર્યંતના ઉપકારી છીએ અને જે કામ સેવા ફરમાવશો તે કરવાને તૈયાર છીએ."

પોર્શીઆએ પૈસા લેવાની ચોખી ના પાડી. પણ **બેસાનીઓએ** કાંઇ પણ લેવાની બહોંશ કીધી, તેથી તે બોલી, "મને તમારા હાથના મોજા આપો; તમારી યાદગારીમાં હું તે પહેરીશ." પછી **બેસાનીઓએ** પોતાના મોજાં ઉતારી આપ્યાં, એટલે જે વીટી તેણીએ પોતે આપી હતી તે તેની દ્દષ્ટીએ પડી. **બેસાનીઓની** આ વીટી નજરે પડવા માટેજ તેણીએ તેના મોજાં ઉતરાવ્યા હતા, અને તે મેલવી લીધા પછી તે જ્યારે ઘેર આવે ત્યારે જરા ગમત કરવાનો વિચાર કર્યો. વીટી જોઇને તે બોલી, "અને તમે કહોછો ત્યારે આ તમારી વીટી લઇશ" જે ચીજથી પોતાને છૂટું ન પડાય એવું હતું, તેજ ચીજ જ્યારે વકીલે માગી ત્યારે **બેસાનીઓ** ઘણોજ દલગીર

થયો. ઘણા ગભરાટથી **બેસાનીઓએ** ઉત્તર આપ્યો કે, તે તેની સ્ત્રીની આપેલીછે અને કદી તેનાથી છૂટા ન પડવું એવા તેણે સોગન ખાધાછે, તેથી આ વીંટી આપી શકાય તેમ નથી. પણ તેને બદલે **વેનીસ**માં મલતી સૌથી કીમતીમાં કીમતી વીંટી તે તેને મેલવી આપશે. આ ઉપરથી **પોર્શીઆએ** પોતાને દુઃખ લાગ્યું હોય એવો દેખાવ કરી દરબાર છોડતાં છોડતાં કહ્યું, "સાહેબ. ભીખારીને કેવો જવાબ આપવો તે આપ મને શીખવો છો." **એન્ટોનીઓએ** કહ્યું, "વહાલા **બેસાનીઓ**, એને વીંટી આપી દો. મારે વાસ્તે એણે જે મોટું કામ કર્યુંછે તેની પાસે તમારી સ્ત્રીની નાશીપાસી કાંઈ બીસાતમાં નથી." **બેસાનીઓ** નિમકહરામ થવાને શરમાયો તેથી વીંટી આપવા કબૂલ થયો, અને **ગ્રેશિયાનોને** વીંટી આપવા **પોર્શીઆની** પાછલ મોકલ્યો. કારકુન થયલી **નેરિસા** એ પણ એક વીંટી **ગ્રેશિયાનોને** આપી હતી તે પણ આ વખતે લાગ જોઇને માગી લીધી. **ગ્રેશિયાનો** જે પોતાના શેઠને પગલે ચાલનારો હતો તેણે તરત વીંટી કાઢી આપી. તેઓ બેઉ જણીઓએ માહો માંહે હસવા માડ્યું, તેઓએ એવો વિચાર કર્યો કે, જ્યારે બેઉ જણા ઘેર આવે ત્યારે તેમની પાસેથી વીંટીઓ જોવા માગવી અને તેમણે તે કોઈ સ્ત્રીને ભેટ આપી છે એવું કહીને તેમને ચીડાવવા.

પોતે જે સારૂં કામ કર્યું હતું તેથી **પોર્શીઆનો** આત્મા પ્રસન્ન હતો. દરેક ચીજ તેણીને આનંદ દાયક દેખાતી. ચંદ્ર તે દિવસના જેવો પ્રકાશિત કદી પણ દેખાયો ન હતો. જ્યારે ચંદ્રની આડા વાદળા આવ્યા અને ચંદ્ર ઢંકાયો ત્યારે તેનો **બેલમોંટ** ખાતેના ઘરમાં બલતો દીવો દેખાયો. તેનાથી તેને વધારે આનંદ થયો. તે બોલી,

"પેલો દીવો જે આપણે જોઇએ છીએ તે મારા ઓરડામાં બળેછે. આવી નાની બતી જેટલે દુરથી પ્રકાશ પડે છે તેટલીજ ભલા કામની કીર્તિ પ્રકાશેછે." પોતાના ઘરમાંથી ગાયનનો આવતો સ્વર સાંભળીને તે બોલી, "દિવસના કરતાં રાતના આ ગાયન કેવું મીઠું લાગેછે." થોડીવારમાં **પોર્શીઆ** અને **નેરિસા** ઘરમાં દાખલ થઈ, પોતાનો પોશાક પહેરી લઈ, પોતાના ધણીઓની રાહા જોતી બેઠી. તેઓ થોડીવારમાંજ **એન્ટોનીઓ**ને લઇને આવી પહોચ્યા. **બેસાનીઓ**એ **એન્ટોનીઓ**ની પોતાની સ્ત્રી **પોર્શીઆ** સાથે ઓલખાણ કરાવી. **પોર્શીઆ**એ તેને આદર સત્કારના વચનો કહી માન આપ્યું. હજી તો આ પુરૂં થયું ન હતું એટલામાં **નેરિસા**ને તેના પતિ સાથે એક ખુણામાં કજીઓ કરતાં જોઈ. **પોર્શીઆ**એ પુછયું, "આટલામાંજ કજીઓ? એ શેની પંચાત છે?" **ગ્રેશિયાનો**એ જવાબ આપ્યો, "બાઈ સાહેબ, **નેરિસા**એ મને એક હલકી રસેલી વીટી આપી હતી તેની પંચાતછે. તેની ઉપર આટલા શબ્દો કોતરેલા હતા કે, 'મારી ઉપર પ્રીતિ રાખજો અને મને છોડશો નહીં.'

નેરિસા બોલી, "એની ઉપર લખેલું હતું તેની અથવા હલકી ભારી કીમતની એમાં વાત નથી. પણ જ્યારે મેં તમને એ આપી હતી ત્યારે તમે સોગન ખાધા હતા કે, મરતાં સુધી એને છોડીશ નહીં અને હવે કહો છો કે, મેં એક વકીલના કારકુનને આપી છે, પણ હું કહું છું કે તમે તે કોઇ સ્ત્રીને આપી છે." **ગ્રેશિયાનો**એ જવાબ આપ્યો, "તારાં જેવડા ઉંચા એક છોકરાને મેં મારે હાથેજ તે વીટી છે; જે વકીલે પોતાના ડાહાપણથી **એન્ટોનીઓ**નો પ્રાણ બચાવ્યો તેનો તે કારકુન હતો. તે બહુ બોલા છોકરાએ મારી પાસે તે માગી લીધી

અને મારો જીવ તેને ના કેહેવાને ચાલ્યો નહીં." **પોર્શીઆ** બોલી. "**ગ્રેશીયાનો**, તમે તમારી સ્ત્રીએ આપેલી ભેટ બીજાને આપી દીધી એ ખોટું કર્યું. મેં પણ મારા પતિ **બેસાનીઓને** એક વીટી આપી છે અને મારી ખાત્રી છે કે, આખી દુનીઆની ખાતર પણ તેઓ કોઇને તે આપશે નહિ." **ગ્રેશિયાનો** પોતાના વાંકમાંથી મુક્ત થવાના હેતુથી બોલ્યો, "મારા શેઠ **બેસાનીઓએ** પ્રથમ પોતાની વીટી પેલા વકીલને આપી અને તે પછી જ પેલા કારકુને મારી પાસેથી પોતાને લખવામાં ઘણી મહેનત પડી હતી, એમ કહીને તે માગી લીધી."

પોર્શીઆએ આ સાંભળતાં ગુસ્સે થઈ, અને પોતાની વીટી આપી આપવા માટે ઠપકો આપ્યો. તે બોલી કે, **નેરિસાનું** બોલવું હવે તેને ખરૂં લાગે છે કે, કોઈ સ્ત્રીને તમે વીટી આપી આવ્યાછો. પોતાની પ્રિય પત્નિને આ પ્રમાણે રૂઠેલી જોઇને **બેસાનીઓને** ખેદ થયો; તે વ્યાકુળતાથી બોલ્યો, "મારી આબરૂના સોગન ખાઇને કહું છું કે, મેં જેને વીટી આપી છે તે કોઈ સ્ત્રી નહીં પણ એક વિદ્વાન વકીલ છે. મેં તેને ત્રણ હજાર ડચુકેટ આપવા માંડયા પણ તે લેવાની ના પાડી અને આ વીંટી માગી; અને જ્યારે તે આપવાની મેં ના પાડી ત્યારે તે રીસાઇને જતો રહ્યો. વહાલી **પોર્શીઆ** તે વખતે મારે શું કરવું? પણ કૃતઘ્ન થતાં મને શરમ લાગી તેથી મેં વીટી પાછળથી તેને મોકલી આપી. તે વખતે જો તું પોતે હાજર હોત તે વીટી મારી પાસેથી માગી લઇને તે ભલા વકીલને આપત એ તો હું ખાત્રીથી કહું છું."

એન્ટોનીઓ બોલી ઉઠયો, "અરેરે, આ બધો કજીઓ મારે વાસ્તેજ થાય છે!"

પોર્શીઆએ, એન્ટોનીઓને કહ્યું કે, તમે દલગીર ન

થાઓ. આપતો અમારે ત્યાં ભલે પધાર્યા. પછી **એન્ટોનીઓ** બોલ્યો, "એક વખતે **બેસાનીઓને** માટેજ મેં મારૂં શરીર જોખમમાં નાખ્યું હતું; અને જેને તમારા પતિએ વીંટી આપી તે ન હોત તો ખચીત મારૂં મરણ નીપજ્યું હોત. પણ હવે ફરીથી તમારી સાથે બંધાઉં છું કે, તમારો પતિજો તમારી સાથે પરણેતરનું નાતું ન પાળે તો મારે મારો જીવ આપવો." **પોર્શીઆ** બોલી, "ઠીક છે ત્યારે તમે તેના જામીન છો; આ વીંટી .તેમને આપો અને કહો કે, બીજી વખત હવે સંભાળી રાખે."

બેસાનીઓએ જ્યારે વીંટી તરફ જોયું ત્યારે તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું કે, એ તો તેણે આપી હતી તેજ છે; પછી **પોર્શીઆએ** પોતે કેવી રીતે વકીલ થઈ હતી તથા **નેરિસા** કારકુન થઈ હતી તે બધી હકીકત વર્ણવી. પોતાની સ્ત્રીની હુશીઆરીથી **એન્ટોનીઓનો** છૂટકારો થયો હતો એમ જ્યારે **બેસાનીઓએ** જાણ્યું ત્યારે તેને ન વર્ણવી શકાય એવું આશ્ચર્ય અને આનંદ ઉત્પન્ન થયા.

ફરીથી **પોર્શીઆએ** **એન્ટોનીઓનો** આદર સત્કાર કર્યો અને દૈવયોગથી **એન્ટોનીઓના** કાગળો જે તેના હાથમાં આવ્યા હતા તે તેને આપ્યા, તેની અંદર તેના વહાણ જે નાશ પામ્યા એમ ધારતા હતા તે સહી સલામત બંદરમાં આવ્યા તેની વાત લખેલી હતી. આ પૈસાદાર વેપારીની વાત શરૂઆતમાં તો દલગીરી ઉપજાવનાર બની હતી પણ પાછળથી જ્યારે બધા આનંદમાં ફુરસદે બેસતા ત્યારે આ વીંટીની તથા પતિઓ પોતાની પત્નિઓને ન પારખી શકયા તે વિષે વાત સંભારી ગમતમાં વખત ગાળતા. **ગ્રેશિયાનો** હમેશ મશ્કરીમાં બોલતો કેઃ—

જ્યાં સૂધી તે જીવશે ત્યાં સૂધી **નેરિસાની** વીંટી જાળવી રાખવા માટે બીજા કોઈથી પણ તે ડગવાનો નથી.

TEMPEST.

જાદુઈ તોફાન.

:o:

સમુદ્રમાં એક ચોકસ ટાપુ હતું, તેના રહેવાસીઓમાં **પ્રોસ્પેરો** નામનો એક વૃદ્ધ પુરૂષ અને **મિરેન્ડા** નામની તેની સુંદર કુમારીકા હતી. તે બાળા આ ટાપુમાં આવી ત્યારે એટલી તો નાની હતી કે, પોતાના બાપ શિવાય બીજા કોઈ પણ માણુસ જાતનો ચેહેરો જોયેલો તેને યાદ ન હતો.

ખડકમાંથી કોતરી કાઢેલી એક ગુફામાં તેઓ રહેતા હતા. આ ગુફાના કેટલાક ખંડ હતા, જેમાંના એકને **પ્રોસ્પેરો** અભ્યાસ કરવાનો ઓરડો કહેતો હતો. ત્યાં તે પોતાની ચોપડીઓ રાખતો તે ચોપડીઓ જાદુ વિદ્યાને લગતી હતી. જે વિદ્યાને તે વખતના વિદ્વાન લોકો બહુ ચાહતા હતા. આ વિદ્યાને લગતું જ્ઞાન તેને આ વખતે ઘણુંજ ઉપયોગમાં આવ્યું. તે આ ટાપુ ઉપર દૈવયોગથી આવી ચઢયો હતો. તેના આવ્યાની થોડોક વખત અગાઉ મરણ પામેલી **સાઇકોરેકસ** નામની ડાકણે આ ટાપુ ઉપર માયા ફેલાવી હતી **સાઇકોરેકસ** ડાકણે પોતાની ઘાતકી આજ્ઞા ન માનનાર કેટલાક ભલા વીરોને ઝાડની બખોલમાં પુરી મૂકયા હતા ત્યાંથી **પ્રોસ્પેરોએ** તેમને પોતાની વિદ્યાના જોરથી છુટા કર્યા આ ગુણવાન્ વીરો ત્યારથી **પ્રોસ્પેરોને** તાબે થઈ રહ્યા હતા. તે સર્વમાં એરીઅલ મુખી હતો.

આ નાનો હસમુખો **એરીઅલ** સ્વભાવે દુષ્ટ ન હતો, પણ **કેલિબન** નામના એક કદરૂપા પ્રાણીને પજવવામાં તે વધારે આનંદ માનતો હતો. કારણ કે, તે તેની જુની શત્રુ **સાઇકોરેકસનો** છોકરો થતો, અને તેથી

તે તેની ઉપર દ્વેષ રાખતો. આ **કેલિબન** પ્રોસ્પેરોને જંગલમાંથી મલી આવ્યો હતો. તેની આકૃતી માણસને બદલે વાંદરાને વધારે મલતી હતી. **પ્રોસ્પેરો**એ તેને પોતાની ગુફામાં આણીને બોલતાં શીખવ્યું હતું. **પ્રોસ્પેરો** તેની ઉપર માયા રાખતો, પરંતુ **કેલિબને** પોતાની મા **સાઇકોરેક્સ** તરફથી વારસા દાખલ તેનો ખરાબ સ્વભાવ મેળવ્યો હતો એટલે એ કાંઈ સારૂં અથવા ઉપયોગી કામ કરતાં શીખ્યો નહીં. માટે તેને એક ગુલામની માફક જંગલમાંથી લાકડા લાવવાનું અને બીજું મજુરીનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું. આ કામને બરાબર બજાવે છે કે નહીં તેની તપાસ રાખવાને તેના ઉપરી તરીકે **એરીઅલને** રાખ્યો હતો.

જ્યારે **કેલિબન** આળસાઇથી કરવાનું કામ ભૂલી જતો ત્યારે **એરીઅલ** (જે **પ્રોસ્પેરો** શિવાય બીજા કોઇની પણ નજરે પડતો ન હતો) ધીમેથી આવીને તેને ચુંટી ખણતો, અને કોઈ વખત તો તેને કાદવમાં હડસેલી પાડતો, અને તે વખતે વાંદરાના વેશમાં તેને દેખાઇને દાંત કહાડી ચીડવતો; અને પછી તરતજ રાની ડુકરના વેશમાં બદલાઈ જઈ તેના રસ્તામાં આલોટી પડતો તેથી **કેલિબન**ને બીક લાગતી કે, રખેને તેના કાંટા તેના ઉઘાડા પગમાં વાગે. આ પ્રમાણે જુદી જુદી યુક્તિઓ કરીને **એરીઅલ પ્રોસ્પેરો**એ સોંપેલું કામ તેની પાસે કરાવતો.

આવા બળવાન્ વીરો તેને તાબે હતા, તેથી **પ્રોસ્પેરો** પવન અને દરીઆના મોજા ઉપર પણ હાકમી ચલાવવી શકતો. તેના હુકમથી દરીઆમાં મોટું તોફાન ઉઠયું હતું. દરીઆના આ ભયાનક તોફાનની વચમાં જાણે હમણાજ નાશ પામશે, એવું એક સુંદર વહાણ

આવી ગયલું પ્રોસ્પેરોએ પોતાની છોકરીને દેખાડીને કહ્યું કે, એની અંદર આપણા જેવા જીવતા પ્રાણીઓ છે. છોકરી બોલી, ' અરે મારા વહાલા પિતા, જો તમારાજ હુકમથી આ તોફાન ઉઠ્યું હોય તો તેમના દુ:ખ જોઇને દયા કરો. જુઓ! વહાણ હમણા ભાગીને કટકા થઈ જશે. ગરીબ પ્રાણીઓ ! તેઓ હમણા નાશ પામશે. જો મારામાં શક્તિ હોય તો આ દરીઆને પૃથ્વીની નીચે નાખી દઉં પણ આ સુંદર વહાણ કે તેમાંના કીમતી જીવોનો નાશ થવા ન દઉં."

પ્રોસ્પેરો બોલ્યો, "મિરેન્ડા, ઘભરાના હું કાંઈ પણ નુકશાન થવા દેવાનો નથી. મેં એવો હુકમ કર્યો છે કે. વહાણમાંના કોઈ પણ ઉતારૂને કાંઈ પણ ઈજા ન થાય પુત્રી, જે કાંઈ મેં કર્યું છે તે તારે વાસ્તેજ કર્યું છે તું પોતે કોણ છે અને કયાંથી આવી છે તે તું મુદલ જાણતી નથી, મારે વિષે પણ તું એટલુંજ જાણે છે કે, હું તારો બાપ છું અને આ કંગાલ ગુફામાં રહું છું તું આ ગુફામાં રહેવા આવી તેની આગળનું કાંઈ તને યાદ છે? હું તો ધારૂં છું કે તને કાંઈ પણ યાદ નહીં હોય કારણ કે તે વખત તને પૂરાં ત્રણ વર્ષ પણ થયાં ન હતાં

મિરેન્ડાએ જવાબ આપ્યો,"મને કાંઇક યાદ આવેછે અરૂં"

પ્રોસ્પેરોએ પૂછ્યું, "તને શું યાદ આવેછે? કોઇ ઘર કે માણસ? બચ્ચા, તને જે કાંઇ સાંભરતુ હોય તે કહી દે."

મિરેન્ડા બોલી, "એતો મને સ્વપ્નના જેવું લાગે છે. પણ મારી ચાકરીમાં ચાર કે પાંચ સ્ત્રીઓ એક વખત હતી."

પ્રોસ્પેરોએ જવાબ આપ્યો, "તારી ચાકરીમાં

એથી પણ વધારે હતી. તે તને કેવી રીતે યાદ રહ્યું છે? પણ તું અત્રે કેમ આવી તે તને સાંભરે છે?

મિરેન્ડા બોલી, "નાજી આ શિવાય બીજું કાંઇ મને યાદ નથી."

પ્રોસ્પેરોએ કહ્યું, "મિરેન્ડા, બાર વર્ષ અગાઉ હું **મીલાનનો** ડયુક હતો, અને તું રાજકુમારી મારી એકલીજ વારસ હતી. **એન્ટોનીઓ** નામનો મારો એક નાનો ભાઇ હતો, તેના ઉપર હું બધો વિશ્વાસ રાખતો. હું એકાંત વાસ અને અભ્યાસનો શોકીન હતો તેથી મારા રાજ્યનો બધો વહિવટ ચલાવવાનું કામ તારા કાકા અને મારા દગાખોર ભાઇને સોંપ્યું હતું. પુસ્તકોમાંજ નિમગ્ન બનીને મેં સંસારની બધી પીડાઓ તજી દીધી. મારો ભાઇ **એન્ટોનીઓ** આ પ્રમાણે રાજ્ય વહિવટ મલવાથી પોતાનેજ ડયુક સમજવા લાગ્યો. મારા રાજ્યમાં તેને આ પ્રમાણે પ્રખ્યાત થવાની તક મલી અને તેથી મારૂં રાજ્ય પચાવી પાડવાનો લોભ તેને ઉપન્ન થયો. **નેપલ્સનો** બળવાન રાજા જે, મારો વેરી હતો તેની મદદથી તેણે મારૂં રાજ્ય પચાવી પાડયું."

મિરેન્ડા બોલી, "ત્યારે તેજ વખતે આપણો નાશ તેઓએ શામાટે ન કર્યો?"

બાપે જવાબ આપ્યો, "બેટા, મારી પ્રજા મને એટલી તો ચાહતી હતી કે, તેમ કરવાની તેઓ હીંમત કરી ન શકયા. **એન્ટોનીઓ** આપણને એક વહાણમાં બેસાડીને દરીઆમાં લઇ ગયો અને કેટલેક દુર ગયા પછી આપણને લંગર, સઢ કે હલેસા વગરના એક નાના મછવામાં જોરાવરીથી ઉતારી પાડયા. અહીં અમને મુકવાની તેની મતલબ એટલીજ હતી કે, આપણે નાશ પામીએ. પણ મારી દરબારનો **ગોન્ઝેલો** નામનો ઉમરાવ

મારા ઉપર ઘણી માયા રાખતો હતો, તેણે તે મછવામાં છૂપી રીતે પાણી, ખોરાક, કપડાં અને મારા રાજ્ય કરતાં પણ હું વધારે કીમતી ગણતો હતો એવાં કેટલાંક પુસ્તકો મૂકયાં હતાં."

મિરેન્ડા બોલી, "અરે પીતાજી, આ વખતે હું તમને કેવી પીડાકારી થઈ પડી હઈશ?

પ્રોસ્પેરો બોલ્યો, "નહીં, મારી પુત્રી, તું નાની રમકડા જેવી હતી તેથીજ મારો જીવ રહ્યો. તારા નીર્દોષ હસવાથીજ મારૂં દુઃખ ઓછું થયું. આપણો ખોરાક આપણે આ ઉજડ ટાપુ ઉપર ઉતર્યા ત્યાં સુધી ચાલ્યો. અને **મિરેન્ડા**, તે પછી તને ભણાવવામાં મેં મારો આનંદનો વખત કાઢયો, અને મારા શિક્ષણનો તેં સારો લાભ લીધો."

મિરેન્ડા બોલી, "મારા પ્રિય પિતા, ઇશ્વર તમારૂં ભલું કરો. પણ હવે મહેરબાની કરીને, આ દરીઆમાં તમે તોફાન શામાટે ઉત્પન્ન કર્યું છે તે કહો."

તેના પિતાએ કહ્યું, "સાંભળ, આ તોફાનના જોરથી મારો વેરી **નેપલ્સનો** રાજા અને મારો ક્રુર ભાઈ આ ટાપુના કીનારા ઉપર આવી પડયા છે."

આટલું કહીને **પ્રોસ્પેરોએ** પોતાનો જાદુઇ દંડ પોતાની પુત્રીને ધીમેથી લગાડયો, એટલે તે ભર ઉંઘમાં પડી; કારણ કે આ વખતે **એરીઅલ** પોતાના ધણીને વહાણ માહેલા માણસોનું શું થયું તેનો હેવાલ કહેવા આવ્યો હતો; **એરીઅલ** અને બીજી શક્તિઓને **મિરેન્ડા** જોઇ શક્તિ ન હતી, તેથી **પ્રોસ્પેરો** પોતે હવા સાથે વાત કરેછે એમ તેને જણાવવા માગતો ન હતો.

પ્રોસ્પેરોએ એરીઅલને કહ્યું, "કેમ મારા બહાદુર તારૂં કામ તે કેવું બજાવ્યું?"

એરીઅલે તોફાન અને ખલાસીઓના ભયનું છટાદાર વર્ણન કર્યું. રાજપુત્ર **ફર્ડીનાન્ડ** સમુદ્રમાં પહેલો કુદી પડયો; અને તેના બાપે વિચાર્યું કે, તેનો વહાલો પુત્ર મોજાઓમાં અટવાઈ મૂઓ. **એરીઅલ** બોલ્યો, "પણ તે સલામત છે, અને આ ટાપુના એક ખુણામાં માથે હાથ દઇને પોતાના બાપને ડુબી મુએલો જાણી દલગીરીમાં ગરકાવ થઇ બેઠો છે. તેનો એક વાળ પણ વાંકો વળ્યો નથી અને તેનો રાજવંશી પોશાક સમુદ્રમાં જો કે ભીંજાઇ ગયોછે તો પણ પ્રથમના કરતાં વધારે શોભાયમાન દેખાયછે."

પ્રોસ્પેરો બોલ્યો, "શાબાશ, મારા નાજુક **એરીઅલ.** તેને અહીં લાવ. મારી છોકરી આ જુવાન રાજકુમારને ભલે જુએ. રાજા અને મારો ભાઇ કયાંછે?"

એરીઅલે જવાબ દીધો, "તેઓ **ફર્ડીનાન્ડને** શોધેછે. તેઓ તેને મુએલો જાણેછે પણ કાંઇક આશા રહેછે. ખલાશીઓ પણ બધા સલામતછે. પણ એક બીજાને મલી શકતા નથી. દરેક મનમાં એમજ ધારેછે કે, તે એકલોજ બચ્યોછે. વહાણ જો કે તેઓ દેખી શકતા નથી તો પણ કીનારે સલામતછે."

પ્રોસ્પેરો બોલ્યો, "**એરીઅલ,** તારૂં કામ તેં નિમકહલાલીથી બજાવ્યું છે; પણ હજી થોડું કામ બાકી રહ્યું છે."

એરીઅલે કહ્યું, "હજી બાકી રહ્યું છે? સાહેબ, તમે મને છૂટો કરવા વચન આપ્યું છે તે યાદ કરો. મે તમારી કેવી ચાકરી કીધીછે. તમારી પાસે મુદલ જુઠું બોલ્યો નથી, કામમાં જરા પણ ભૂલ્યો નથી, અને તમારૂં કામ બજાવવામાં કાંઈ પણ આનાકાની કે બડબડાટ કર્યો નથી તેતો યાદ કરો."

પ્રાસ્પેરો બોલ્યો, "એટલે? તને કેવા દુ:ખમાંથી મેં છોડવ્યો છે તે ભૂલી ગયો કે? પેલી બુઢાપા અને અદેખાઇથી વાંકી વળી ગયલી પાપી ડાકણુ **સાઇકોરેકસ** યાદ આવેછે કે, તે કયાં જન્મી હતી? બોલ, મને જવાબ આપ."

એરીઅલે જવાબ દીધો, "**આલજીરીઆમાં** સાહેબ.

પ્રોસ્પેરો બોલ્યો, "હું એમ હતું કે? તારી કેવી હાલત હતી તે તને યાદ નથી. મારે તને પહેલેથી પાછું કહેવું જોઇએ. આ ખરાબ ડાકણુ **સાઇકોરેકસને** લોકોને સાંભળતા કંટાળો ઉપજે એવા તેના પાપી કામોને માટે **આલજીરીઆમાંથી** દેશ નીકાલ કરીને ખલાસીઓ અત્રે મૂકી ગયા હતા. તું નાજુક હતો તેથી તેના ધાતકી હુ-કમો બજાવી ન શકયો તેથી તેણુ તને ઝાડમાં બંધ કર્યો જ્યાં મેં તને બરાડા પાડતો જોયો. આવા દુ:ખમાંથી મે, તને છોડવ્યો."

નિમક હરામ દેખાયો હોય તેમ શરમાઇને **એરી-અલ** બોલ્યો, "મારા વહાલા શેઠ મને માફ કરો. હું તમારા હુકમને તાબે છું."

પ્રોસ્પેરોએ કહ્યું, "જો તેમ કરીશ તો હું તને છૂટો મૂકીશ." પછી તેણુ શું શું કરવું તે વિષે **એરીઅલને** હુકમ આપ્યો. **અરીઅલ** ત્યાંથી પોતે જ્યાં **ફર્ડીનાન્ડને** મૂકી આવ્યો હતો, ત્યાં આવીને જુએછે તો તે તેજ હાલતમાં ઘાસ ઉપર બેઠો હતો.

એરીઅલે તેને જોઇને કહ્યું "અરે જવાન મર્દ ચાલો મારી સાથે. **મિરેન્ડાને** તમારૂં સુંદર વદન જોવુંછે ચાલો ઝટ. ચાલો, સાહેબ, મારી પાછલ ચાલો." આમ કહી તેણુ ગાયન કરવા માંડયું.

પાંચ વામ પાણીની નીચે, પડયોછે તારો તાત.
હાડ શંખ બન્યા ને નેત્રો, મોતી જ્યોતી સાક્ષાત;
ફેરફાર એવો સામરથી, પણ કાંઇ ન થાશે ઘાત. પાંચ.
પારાવાર તણી પરિયો સૌ, વગાડે ભલી ભાત;
અદ્દભુત કિમતી સરસ સુરથી, કરશે મન રળિયાત. પાંચ.
જુઓ હવે તે સુર સૂણું હું, ધીંગ ધીંગ ધીંનન ઘાત;
* * * * * * * પાંચ.

આ પ્રમાણે પોતાના ખોવાયલા બાપના સમાચાર સાંભળીને રાજકુમાર જે દલગીરીમાં ગરકાવ થઇ ગયો હતો તે જરા સાવધ થયો. **એરીઅલ**ના સ્વરની પાછલ તે ચાલ્યો. તે તેને **પ્રોસ્પેરો** તથા **મેરેન્ડા** જ્યાં બેઠા હતાં ત્યાં લઈ આવ્યો. તેઓ બેઉ જણા એક ઝાડના છાંયડા નીચે બેઠાં હતાં. **મિરેન્ડા**એ પોતાના બાપ શિવાય બીજા કોઈ માણુસને આજ સુધી દીઠો ન હતો.

પ્રોસ્પેરો બોલ્યો "**મિરેન્ડા**, કહે જોઇએ તું ત્યાં શું જુએ છે?"

મિરેન્ડા અજાયબીથી બોલી, "અરે પિતા, એ કોઇ દેવ દેખાય છે. અરે ઈશ્વર, તે કેવો આસપાસ જુએછે! મને કહો કે, આ કોઈ સુંદર પ્રાણી છે કે દેવતા છે!"

બાપે ઉત્તર દીધો, "નહીં, છોકરી, તે ખાએ છે, ઉંઘે છે અને આપણા જેવી સમજણ ધરાવે છે. આ જુવાન માણુસ જેને તું જુએ છે તે પેલા વહાણમાં હતો. દલગીરીથી એનો ચેહેરો બદલાઈ ગયો છે નહીં તો એ વધારે સુંદર દેખાતે. એના સોબતીઓ ખોવાઈ ગયા છે તેમને શોધવા માટે તે આમ તેમ ભટકે છે."

મિરેન્ડા આજ સુધી એમજ સમજતી કે, દરેક માણુસનો ચેહેરો પોતાના બાપના જેવો ગંભીર અને દાઢી પણ તેના જેવીજ સફેદ હશે, પણ આ જુવાનનો

સુંદર ચેહેરો જોઇને તે પરમાનંદ પામી. ફર્ડીનાન્ડ પણ આવી વેરાન જગામાં આવી મનોહર કુમારીકાને જોઇને આશ્ચર્ય પામ્યો. જે નવાઇ જેવા શબ્દો એને કાને પડયા તેણે કરીને આ બેટને તે જાદુઈ બેટ સમજ્યો અને મિરેન્ડાને એ બેટની દેવી ગણીને તેજ પ્રમાણે તેને બોલાવવા લાગ્યો.

મિરેન્ડાએ બીતાં બીતાં જવાબ આપ્યો કે હું કોઈ દેવી નથી પણ માત્ર એક કુમારીકા છું. એમ કહીને પોતાનો વધુ હેવાલ કહેવા જતી હતી એટલામાં પ્રોસ્પેરોએ તેને અટકાવી. તેઓ એક બીજાને જોતાંજ મોહિત થયાં છે એમ જાણી તે આનંદ પામ્યો. પણ ફર્ડીનાન્ડની ધીરજ તપાસી જોવા માટે તેણે તેઓના રસ્તા વચ્ચે કાંઈ કાંઈ અડચણો નાખવાનો વિચાર કર્યો. પાસે આવીને પ્રોસ્પેરોએ ગુસ્સે થવાનું ડોલ ઘાલીને તેને ખૂબ ધમકાવ્યો. પોતે જે આ બેટનો માલેક હતો તેના હાથમાંથી એ બેટ લઇ લેવા માટે તે જાસુસ તરીકે આવ્યો હતો એમ પણ કહ્યું. વળી તે બોલ્યો, "મારી પાછળ ચાલ. તારી ગરદન તથા તારા પગ સાથે બાંધવા પડશે. દરીઆનું પાણી તને પીવાને મળશે. ખાવાને માછલીના કોટલા, સુકા મૂળીઆં અને અનાજના છાલાં મળશે." આ સાંભળી ફર્ડીનાન્ડ બોલ્યો, "નહીં, જયાં સુધી હું તમને વધારે બલવાન શત્રુ તરીકે નહીં જાણું ત્યાં સુધી તમારે તાબે થઈશ નહીં." આમ કહીને પોતાની તરવાર તેણે ખેંચી કાઢી. પણ પ્રોસ્પેરોએ પોતાનો જાદુઈ દંડ હલાવી તેને ત્યાંજ સ્થિર કરી રાખ્યો તેથી તેનામાં હાલવા ચાલવાની મુદ્દલ શક્તિ રહી નહીં.

મિરેન્ડા બાપને વળગીને બોલી, "પિતાજી, આવા નિર્દય ન થાઓ. એની ઉપર દયા લાવો. હું એની જામીન

થાવું છું. મેં જેને જોયા છે તેમાં એ બીજો છે. અને એ મને ચહાય છે."

બાપે કહ્યું, "છોકરી ચૂપ રહે! તારા એકપણ શબ્દથી મને ગુસ્સો લાગશે. અજાણ્યાનો વળી બચાવ કેવો? તેં એને અને કેલિબનને માત્ર જોયા છે, પણ બીજા એનાથી વધારે સુંદર પડયા છે." આમ કહીને તેણે પોતાની છોકરીની પરીક્ષા લીધી. પણ મિરેન્ડાએ જવાબ આપ્યો, "મારૂં હૈયું ઘણુંજ પોચું છે. એના કરતાં વધારે ભલો જોવાની મને હોંસ નથી."

પ્રોસ્પેરોએ રાજકુંવરને કહ્યું, "જુવાન માણસ મારી પાછળ ચાલ. સામે થવાની તારી શક્તિ નથી."

ફર્ડીનાન્ડે જવાબ આપ્યો, "ખરેખર, મારી શક્તિ નથી." પોતાની સામે થવાની શક્તિ જાદુના જોરે જતી રહી છે એમ ન જાણી, પોતે આમ એકાએક પ્રોસ્પેરોને તાબે થઈ ગયો તેને વિષે આશ્ચર્ય પામતો તેની પાછળ ચાલ્યો. પ્રોસ્પેરોની પાછળ ગુફામાં જતાં જતાં મિરેન્ડાની તરફ જોતાં જોતાં તે બોલ્યો, "હું જાણે સ્વપ્નમાં હોઉં એમ મને લાગે છે. પણ જો આ સુંદરીનું મોઢું મારા કેદખાનામાં દિવસમાં એક વખત જોઉં તો પણ મારૂં દુઃખ તથા આ માણુસ જે મારી ઉપર સખતાઈ વાપરે છે તે ભૂલી જાઉં."

પ્રોસ્પેરોએ ફર્ડીનાન્ડને ગુફામાં કેદ વધારે વખત ન રાખ્યો. તે પોતાના કેદીને થોડી વારમાંજ બહાર લાવ્યો અને તેને સખત મહેનતનું કામ કરવાનું સોપ્યું અને તે કામ બરાબર કરે છે કે નહી તેની દેખરેખ રાખવાને પોતાની છોકરીને હુકમ કર્યો. પોતે પોતાના અભ્યાસના ઓરડામાં જવાનું બહાનું કરી ત્યાં છુપો રહ્યો.

પ્રોસ્પેરોએ ફર્ડીનાન્ડને મોટા કદના કેટલાક લાકડાના કટકાઓને ખડકવાનું કામ સોપ્યું હતું. રાજ કુંવરોને મહેનતનું કામ કરવાની ટેવ હોતી નથી તેથી મિરેન્ડાએ જોયુ કે, મારો પ્યારો મહેનતથી મરણતોલ થઈ ગયો છે. તે બોલી, "અરેરે! આવી સખત મહેનત ન કરો. મારા પિતા અભ્યાસ કરવામાં રોકાયા છે. તે ત્રણ કલાક સુધી આવવાના નથી. થોડીવાર વીસામો લ્યો."

ફર્ડીનાન્ડે કહ્યું, "અરે ભલી સ્ત્રી, મારી એમ કરવાની હીમત ચાલતી નથી. વીસામો લેવાની પહેલાં મારે મારૂં કામ પુરૂં કરવુ જોઇએ."

મિરેન્ડાએ જવાબ આપ્યો, "તમે બેસશો ત્યાં સુધી લાકડા ખડકવાનું કામ હું કરીશ." પણ આમ કરવા ફર્ડીનાન્ડે કબુલ ન કર્યું. તેને મદદ કરવાને બદલે મિરેન્ડા અડચણ કરતા થઈ પડી, કારણ કે તેઓ બેઉ જણા વાતે વલગ્યા અને તેથી લાકડા ખડકવાનું કામ ઘણું ધીમેથી ચાલ્યું.

પ્રોસ્પેરોએ આ સખત મહેનતનું કામ તેને સોપ્યું હતું પણ તેમના પ્યારની પરીક્ષા લેવા માટેજ કારણ કે પોતાની છોકરી ધારતી હતી તેમ તે અભ્યાસ કરવામાં રોકાયલો ન હતો પણ તેમની વાતચીત સાંભળતો છૂપો ઊભો હતો.

ફર્ડીનાન્ડે તેનું નામ પુછયું, તેના જવાબમાં તેણે પોતાનું નામ આપતાં કહ્યું કે, આ હું મારા પિતાજીના હુકમ વિરૂદ્ધ ચાલી છું.

પોતાની છોકરી પોતાના હુકમથી વિરૂદ્ધ આ પહેલી વખત ચાલી તેથી તે હસ્યો. તેણે પોતાના જાદુના જોરથી તેને પ્યારમાં નાખી હતી તેથી તેની તરફથી આજ્ઞા ભંગ થતાં તે મુદલ ગુસ્સે ન થયો. ફર્ડીનાન્ડે બધી

સ્ત્રીઓ કરતાં હું તમને વધારે ચાહું છું આવા શબ્દો **મિરેન્ડાને** કહ્યા તે પણ તેણે સાંભળ્યા.

દુનીઆમાંની બધી સ્ત્રીઓથી પોતે વધારે સુંદર છે એવા **ફર્ડીનાન્ડને** મોઢેથી વખાણ સાંભળી **મિરેન્ડાએ** જવાબ આપ્યો, "કોઈ પણ સ્ત્રીનો ચહેરો મેં જોયો હોય એવું મને યાદ નથી; અને મારા ભલા મિત્ર એક તમારો અને એક મારા વહાલા બાપના ચહેરા શિવાય કોઈ બીજા પુરૂષનો ચહેરો મેં જોયો નથી. દુનીઆના લોકોના ચહેરા કેવા છે તે હું જાણતી નથી. પણ સાહેબ, એટલું તો ચોકશ જાણજો કે,આખી દુનીઆમાં તમારા શિવાય બીજા કોઇને ચાહીશ નહીં, અને તમારા શિવાય બીજા કોઇ વિષે વિચાર પણ કરીશ નહીં પણ સાહેબ, તમારી સાથે વાત કરવામાં મારા બાપના હુકમથી વિરૂદ્ધ વધારે છુટ લઉં છું."

આ સાંભળીને **પ્રોસ્પેરો** હસ્યો અને ડોકું હલાવીને બોલ્યો, "મારી ઇચ્છા પ્રમાણે બધું બનેછે. મારી છોકરી **નેપલ્સ**ની રાણી થશે."

પછી **ફર્ડીનાન્ડે,** જેમ જુવાન રાજકુમારો વિવેકથી બોલે છે તેમ, નિર્દોષ **મિરેન્ડાને** કહ્યું કે, હું **નેપલ્સ**નો પાટવી કુંવર છું અને તું મારી રાણી થશે.

તે બોલી, "અરે સાહેબ, આવા આનંદ દાયક વચનો સાંભળી મને હરખના આંસુ આવેછે પણ આ બધી મારી મૂર્ખાઇ છે. હું તમને સાદાઇથી જવાબ આપીશ જો તમે મારી સાથે લગ્ન કરશો તો હું તમારી સ્ત્રી થઇશ."

ફર્ડીનાન્ડ તેનો ઉપકાર માનવા જતો હતો પણ **પ્રોસ્પેરોએ** તેને પોતાનો દેખાવ આપીને તેમ કરતો અટકાવ્યો.

તે બોલ્યો, "છોકરાંઓ, ધાસ્તી ન ખાઓ. તમારી

બધી વાતો મેં સાંભળી છે. અને ફર્ડીનાન્ડ હું તારી સાથે સખ્તાઇથી વરત્યો છું પણ તેનો બદલો તને મારી પુત્રી આપીને વાળી દઇશ. તારો પ્યાર ખરો છે કે નહીં તે તપાસવા માટેજ આવી સખત તપાસ મે કીધી હતી તેમાં તું ફાવ્યો છે. તારા ખરા પ્યારના બદલામાં મારી છોકરી લે. મારી પુત્રી ગુણમાં સર્વોપરી છે એવું હું કહું તો તે તું હસી કહાડતો નહીં." પછી તેને જરૂરના કામસર જવાનું હોવાથી "હું આવું ત્યાં સુધી તમે અહીંજ બેસજો" એમ કહી પોતે જતો રહ્યો. મિરેન્ડાએ પોતાના બાપની આ આજ્ઞા ઘણી ખુશી સાથે કબૂલ રાખી.

પછી પ્રોસ્પેરોએ એરીઅલને બોલાવ્યો: તે તરતજ ત્યાં આવ્યો અને નેપલ્સના રાજા અને પ્રોસ્પેરોના ભાઇનું શું કર્યું તે કહેવાને તે આતુર હતો. એરીયલે કહ્યું. "મેં તેમને એવીતો અદ્દભુત માયા દેખાડી કે, તેઓ જે કાંઇ સાંભળતા તથા જોતા તેથી તેઓ બીકને મારે અધમુઆ જેવા થઇ ગયા. ભટકીને જ્યારે તેઓ થાકી ગયા અને ભુખથી તેઓ અધમુઆ થઇ ગયા ત્યારે તેઓની પાસે સ્વાદિષ્ટ ભોજનની થાલ મૂકી અને જેવા તેઓ તેમાંથી ખાવા ગયા કે, પાંખવાળા હારપી રાક્ષસનું રૂપ ધારણ કરી દેખાવ દીધો અને થાળ અંલોપ કરી. તેમની આશ્ચર્યતામાં હારપી સ્વરૂપે હું બોલ્યો, "તમે પ્રોસ્પેરોને તેના રાજમાંથી હાંકી કાઢવાનું, અને તેને અને તેની બાલક પુત્રીને દરીઆમાં ડુબાવી મુકીને કેવું ઘાતકી કામ કર્યું છે, તેવુંજ આ વખતે બીકથી તમારે ખમવું જોઇએ."

નેપલ્સનો રાજા અને નિમકહરામ ભાઈ એન્ટોનીઓ પ્રોસ્પેરોને ગેર ઇનસાફ કરવા માટે પસ્તાવા લાગ્યા છે એમ એરીયલે પોતાના શેઠને કહ્યું. વળી કહ્યું

કે, મારા જેવાને તેમની દયા આવેછે તો તમારે પણ હવે તેમની ઉપર દયા કરવી જોઇએ.

પ્રોસ્પેરોએ કહ્યું, "એરીયલ તેમને અહીં લઇ આવ. તારા જેવાને જ્યારે તેમના દુઃખથી દયા આવેછે તો હું તો મનુષ્ય પ્રાણી છું તે મને દયા શા માટે ન આવે? એરિયલ, જા તેમને અહીં લઇ આવ."

થોડી વારમાંજ એરિયલ રાજા, એન્ટોનીઓ અને બુઢ્ઢા ગોન્ઝાલોને પોતાના શેઠની પાસે, આકાશમાં ગાયન કરતો કરતો લઇ આવ્યો. તેઓ તેના ગાયન ઉપર આશ્ચર્ય પામતા આવતા હતા. પ્રોસ્પેરોનો નાશ થાવ એવી મતલબથી તેના પાપી ભાઇએ જ્યારે તેને મછવામાં મૂકયો હતો ત્યારે તેને દયાથી અન્ન પાણી તથા પુસ્તકો પુરાં પાડનાર આજ ગોન્ઝાલો હતો.

દલગીરી તથા બીકથી તેઓ એવાતો બાવરા બની ગયા હતા કે, પ્રોસ્પેરોને ઓલખી ન શકયા. પ્રથમ તેણે ગોન્ઝાલોને પોતાની જીંદગીનો બચાવનાર કહીને પોતાની ઓલખ આપી. પછી પોતાના ભાઇ અને પાછલથી રાજાને જાણ પડવા દીધી તે પોતેજ દુઃખી પ્રોસ્પેરો હતો.

એન્ટોનીઓએ આખમાં આંસુ લાવીને ખરા દીલથી પસ્તાવો કર્યો, અને પોતાના ભાઈની ક્ષમા માગી. પછી રાજાએ પોતે એન્ટોનીઓને મદદ કીધી હતી તેથી ખરા દીલનો પસ્તાવો કર્યો. પ્રોસ્પેરોએ તેમને ક્ષમા આપી. પોતાનું રાજ પોતાને સ્વાધીન થયું એટલે પ્રોસ્પેરોએ નેપલ્સના રાજાને કહ્યું, "હું પણ તમને એક બક્ષીસ આપીશ." આમ કહી તેણે દરવાજો ઉઘાડયો અને ત્યાં ફર્ડીનાન્ડને મિરેન્ડા સાથે શેત્રંજ રમતો બેઠેલો દેખાડયો.

આ વખતે આ બાપ દીકરાના હર્ષનો પાર રહ્યો નહીં, કારણ કે, તેઓ બેઉ જણા એક બીજાને મૂએલો જાણતા હતા.

મિરેન્ડા બોલી, "આ કેવી અજાયબી! આ કેવાં પ્રતાપી પ્રાણીઓ છે! આવા લોકો વસતા હશે તે બહાદુર દુનીઆ હશે."

નેપલ્સનો રાજા પોતાના છોકરાની માફક મિરેન્ડાની સુંદરતા અને ચાલ ચલણથી આશ્ચર્ય પામ્યો તે બોલ્યો, "આ છોકરી કોણ છે? આતો આપણને છૂટા પાડનારી અને ફરીથી એકઠા મેલવનારી દેવી દેખાય છે."

પોતે પ્રથમ મિરેન્ડાને જોઇને જેવી ભૂલ કીધી હતી તેવી પોતાના બાપને કરતો જોઇને ફર્ડીનાન્ડ હસીને બોલ્યો, " નહીં, સાહેબ, એ પણ માનવી જાતછે, પણ ઇશ્વરની ઇચ્છાથી તે મારી છે. આપને મૂએલો જાણી આપની રજા વગર મેં એને પસંદ કીધીછે. મિલાનના પ્રખ્યાત ડયુક પ્રોસ્પેરો જેની કીર્ત્તિ મેં સાંભળીછે પણ હાલ શિવાય કોઈ પણ વખત મેં તેમને દીઠા ન હતાં તેમની પુત્રીછે. તેમણે મને નવી જીંદગી આપીછે. આ સ્ત્રી મને પરણાવી આપીને તેઓ મારા બીજા બાપ થયાછે."

રાજાએ કહ્યું, "ત્યારે હું પણ મિરેન્ડાનો બાપ થઇશ. પણ બાપ થઇને દીકરીની ક્ષમા માગવી એ ઠીક નહીં દેખાય."

પ્રોસ્પેરો બોલ્યો, "જે બનાવનો છેડો ખુશીમાં હોય તેના જુનાં દુઃખો સંભારવામાં કાંઈ માલ નથી." પછી તે પોતાના ભાઇને ફરીથી ભેટયો અને તેને પોતે ક્ષમા કરી છે એવી તેની ખાત્રી કરી તે બોલ્યો, "તે મહાન્ સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વરની એવીજ ઇચ્છા હશે,

નહીં તો મારે મારા રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થવું શું? મારી પુત્રી નેપલ્સની રાણી થાય, તેને વાસ્તે આ ઉજડ બેટમ મળવું, રાજપુત્રનું તેની સાથે પ્યારમાં પડવું એ બધું બને ક્યાંથી?"

એન્ટોનીઓ જે શરમ તથા પશ્ચાતાપને લીધે રડતો હતો તેને શાંત કરવા માટેજ પ્રોસ્પેરો આવ માયાળુ શબ્દો બોલ્યો હતો. દયાળુ બુઢો ગોન્ઝાલો તે ખુશીને લીધે રડવા લાગ્યો, અને આ જુવાન જોડાને ઇશ્વર સુખી રાખે એવા આશિર્વાદ આપવા લાગ્યો.

પછી પ્રોસ્પેરોએ તેમને કહ્યું, "આપણું વહાણ ખલાશીઓ સુદ્ધાં બંદરમાં સહી સલામત છે અને આવતી કાલે આપણે સવારના પહોરમાં સ્વદેશ તરફ હંકારી જઇશું. અને તેટલા વખતમાં મારી ગરીબ ગુફામાં જે કાંઇ ખાવાનું મળશે તે આપણે ખાઇશું. અને તમને સાંજના મેજબાની આપતી વખતે આ બેટ ઉપર હું ઉતર્યો તે પછી બનેલો બધો બનાવ હું તમારી પાસે કહીશ." પછી તેણે કેલીબનને બોલાવીને ખોરાક તૈયાર કરવાનો અને ગુફા સાફસુફ કરવાનો હુકમ કર્યો. બધા લોકો કેલીબનનો બેડોલ આકાર તથા જંગલી દેખાવ જોઇને અજાયબ થયા. પણ પ્રોસ્પેરોએ કહ્યું કે, મારી ચાકરીમાં એકજ માણસ છે.

આ બેટમાંથી જવા પહેલાં એરિઅલને પોતાની ચાકરીમાંથી છૂટો કર્યો. તેથી તે નાનો વીર આનંદ પામ્યો. એરિઅલ જો કે પોતાના શેઠનો નીમકહલાલ ચાકર હતો તો પણ ખુલી હવામાં ફરવામાં, પક્ષીની માફક આકાશમાં ઉડવામાં, ફુલફલાદીના ઝાડો ઉપર બેસવામાં વધારે આનંદ માનતો. પ્રોસ્પેરોએ એરિઅલને છૂટો કરતાં કહ્યું "મારા વિચિત્ર એરિઅલ, તારી

ને મારો વિયોગ થશે પણ તું છુટાપણું ભોગવશે."
એરિઅલે જવાબ આપ્યો, "મારા વહાલા શેઠ, હું તમારો ઉપકાર માનું છું, પણ તમને છેલ્લી સલામ કરૂં તેની પહેલાં તમને ઘર સુધી પહોંચડાવવાની રજા આપો. પછી હું કેવો આનંદમાં રહીશ?"

પછી **એરિઅલે** એક સુંદર ગીત ગાયું:—

મધમાખી જ્યાં મધ ચૂસે ત્યાં, મધ ખાવાને હું સંતાઉં;
ખુબ ખીલેલે ગુલાબ ફૂલે, ભમતો ભમતો હુંજ ભરાઉં. ૧
જ્યારે ઘુવડ બોલે ત્યારે, ઘુંટણ વાળી હું સુઈ જાઉં;
વન વાગોળોના વાંસાપર, ઉડતો ઉડતો કુદકા ખાઉં. ૨
ઉનાળો આનંદે ગાળી, ડાળી ડાળી હું લટકાઉં;
છૂટો થવે હવે હું હોંસે, હોંસે ગમતાં ગીતો ગાઉં. ૩

પોતાનો જાદુઇ હુન્નર કોઇની ઉપર પણ હવેથી ન ચલાવવો એવો નિશ્ચય કરીને **પ્રોસ્પેરોએ** જાદુઇ વિદ્યાની ચોપડીઓ અને દંડ જમીનમાં ઉંડા દાટ્યાં. પોતાના ભાઇ તથા **નેપલ્સના** રાજા સાથે મિત્રતા કરી તેથી તેના સુખમાં હવે કાંઇ ખામી રહી નહીં. પણ હવે તો સ્વદેશ જઇ, રાજની લગામ હાથમાં લઈ, રાજાએ આપેલા વચન મુજબ રાજપુત્ર **ફર્ડીનાન્ડ** અને **મિરેન્ડાના** તુરત લગ્ન કરવાનીજ બાકી રહી. **એરીયલની** સહાયતાથી થોડા દિવસમાં તેઓ સુખરૂપ મુસાફરી કરીને પોતાને સ્વદેશ આવી પહોંચ્યા.

પુસ્તક પ્રસારક મંડળી, કાળકાદેવી, મુંબઈ.

કીમત. રૂ. આ. પૈ.

ગૂજરાતી ગ્રંથો.

		રૂ.	આ.	પૈ.
૧	અકબર અને બીરબલની વાર્તા દરેક ભાગ	૦	૨	૦
૨	અકબરચરિત્ર (મહીપતરામ.) ...	૦	૮	૦
૩	અકબર કથા ગ્રંથ	૧	૦	૦
૪	અપીણી એભલસિંહ (વાર્તા) ...	૦	૩	૦
૫	અક્ષર ગણિત (દલાલ)	૧	૧૦	૦
૬	અખાની વાણી	૧	૮	૦
૭	અક્ષર ગણિત (હોપ)	૦	૬	૦
૮	અધ્યાત્મ રામાયણ	૨	૮	૦
૯	અનુશાસન (ભારત)	૪	૦	૦
૧૦	અશ્વમેધિક (ભારત)	૩	૦	૦
૧૧	અશ્વમેધ (કાવ્ય પ્રેમાનંદકૃત) ...	૧	૮	૦
૧૨	અષ્ટાવક્ર ગીતા	૦	૮	૦
૧૩	અરેબિયન નાઇટ (કરાણી) ...	૪	૦	૦
૧૪	અરેબિયન કીસ્સા	૧	૦	૦
૧૫	અરેબિયન નાઇટ (ગૂજરાતી પ્રેસની)	૪	૦	૦
૧૬	અમીરઅલી (વાર્તા)	૨	૦	૦
૧૭	અમરૂશતક (સાર્થ)	૦	૧૨	૦
૧૮	અસ્તોદય	૦	૮	૦
૧૯	અનુભવી વૈદક	૧	૦	૦
૨૦	અર્જુનગીતા	૦	૧	૦
૨૧	અર્થશાસ્ત્રની વાતો	૧	૦	૦
૨૨	અર્થ પહેલીના	૦	૦	૬
૨૩	,, બીજીના	૦	૧	૦

૨૪	અર્થ ત્રીજાના	૦	૧	૬
૨૫	,, ચોથીના	૦	૨	૦
૨૬	,, પાંચમીના	૦	૨	૬
૨૭	,, છઠ્ઠીના	૦	૩	૦
૨૮	,, સાતમીના	૦	૪	૦
૨૯	,, બાળમિત્રના	૦	૩	૦
૩૦	અનુસૂયાભ્યુદય	૦	૨	૦
૩૧	અમદાવાદ જીલ્લાનો નકશો ...	૨	૧૨	૦
૩૨	અમદાવાદ જીલ્લાનો નકશો નાનો ...	૦	૧૨	૦
૩૩	,, કાગળ	૦	૪	૦
૩૪	,, અંગ્રેજી સાથે પ્રેસ્કોટનો.	૧	૦	૦
૩૫	અમેરિકાનો નકશો (બાળબોધ) ...	૪	૧૨	૦
૩૬	અમેરિકા ખંડનો ગૂજરાતી નકશો.	૦	૧૨	૦
૩૭	અશ્રુમતિ નાટક...	૦	૮	૦
૩૮	અબલા મિત્ર	૦	૬	૦
૩૯	આર્યોત્કર્ષ અને વિક્રમોદય... ...	૦	૯	૦
૪૦	આર્યસમુદય વિષયમાળા (ગટ્ટૂલાલજી)	૫	૦	૦
૪૧	આશ્ચર્ય કારક ભૂલવણી	૦	૬	૦
૪૨	આદિત્ય હૃદય (સાર્થ)	૦	૩	૦
૪૩	આરોગ્યતા ને સ્વચ્છતા	૦	૧૦	૦
૪૪	આરોગ્ય વિદ્યા (કનિંગહામ) ...	૦	૧	૦
૪૫	આરોગ્ય વિદ્યા (મહીપતરામ) ...	૦	૧	૩
૪૬	આપઘાતમાં સમાયલાં જોખમો ...	૦	૮	૦
૪૭	આદિકારણ ભૂમીતિ	૦	૨	૬
૪૮	આદિપર્વ ભારત...	૩	૮	૦
૪૯	આપદ ધર્મ (ભારત)	૫	૦	૦
૫૦	આશ્રમવાસી (ભારત)	૧	૦	૦
૫૧	આશૌચ નિર્ણય	૦	૩	૦
૫૨	આશૌચ વિચાર...	૦	૧	૦
૫૩	આફ્રિકાનો નકશો (બાલબોધ) ...	૫	૮	૦

૫૪	આફ્રિકા ખંડનો ગુજરાતી નકશો ...	૦	૧૨	૦
૫૫	એશીઆ ખંડની ભૂગોળ... ...	૦	૩	૦
૫૬	એકોર્ડિયન ચાવી દરેક ભાગ ...	૦	૪	૦
૫૭	એકાદશી મહાત્મ્ય	૦	૮	૦
૫૮	એકાદશી મહાત્મ્ય સટીક... ...	૧	૪	૦
૫૯	એશીઆનો નકશો (બાળબોધ) ...	૪	૧૨	૦
૬૦	એશીઆનો નકશો નાનો... ...	૦	૧૨	૦
૬૧	એશીઆનો નકશો કાગળનો ...	૦	૨	૦
૬૨	એટલાસ બૂક (મરાઠી)	૧	૦	૦
૬૩	એદલ કાકા	૦	૪	૦
૬૪	ઓખા હરણ (પ્રેમાનંદ)... ...	૦	૪	૦
૬૫	ઑલ્ફ્રેડ ધી ગ્રેટ (ચરિત્ર) ...	૦	૫	૦
૬૬	ઓ મારી બેન (વાર્તા)	૨	૮	૦
૬૭	અંજની સતીનો રાસ	૦	૪	૦
૬૮	અંજની નાટક	૦	૮	૦
૬૯	અંતઃપુર રમણીઓ	૧	૮	૦
૭૦	અંગ ઉધાર ઝગડો	૦	૦	૩
૭૧	અંકગણિત (હોપનું)	૦	૭	૦
૭૨	અંકગણિતનાં મૂળતત્વો	૦	૬	૦
૭૩	અંકગણિત મોટું	૦	૭	૦
૭૪	અંકગણિતની સમજ	૦	૮	૦
૭૫	અંકગણિત શાળોપયોગી	૦	૪	૦
૭૬	અંકગણિત બાળોપયોગી	૦	૪	૦
૭૭	અંકગણિતની પધ્ધતિ.	૦	૯	૦
૭૮	અંતર જગત્પ્રવાસ	૨	૦	૦
૭૯	આંકની ચોપડી...	૦	૦	૬
૮૦	ઈંડિયન નાઈટ્સ	૦	૧૦	૦
૮૧	ઈસપકૃત કલ્પિત વાર્તા	૦	૧૨	૦
૮૨	ઈંદ્રસભા (ગુજરાતી હરફે) ...	૦	૩	૦
૮૩	ઇંદ્રસભા (બાલબોધ હરફે) ...	૦	૩	૦

૮૪	ઇંગ્લંડનો ઇતિહાસ (મહીપતરામકૃત)	૧	૪	૦
૮૫	ઇંગ્લંડનો પ્રવાસ (ક૦ મૂ.) ...	૬	૦	૦
૮૬	ઈંદ્રિય વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર	૦	૧૦	૦
૮૭	ઇંગ્લીશ ગૂજરાતી ડીક્ષનરી ...	૩	૦	૦
૮૮	ઈંગ્લીશ ગૂજરાતી ઉચ્ચારવાળી ડીક્ષનરી	૨	૦	૦
૮૯	ઇંગ્લીશ ગૂજરાતી પૉકેટ ડીક્ષનરી...	૦	૧૨	૦
૯૦	ઈંગ્લીશ ગૂજરાતી ફ્રેઝીસ (ગ્રીન)...	૦	૧૧	૦
૯૧	,, પાઠમાળા ભા. ૧ લો ...	૦	૪	૦
૯૨	,, પાઠમાળા ભા. ૨ જો ...	૦	૫	૦
૯૩	,, પાઠમાળા ભા. ૩ જો ...	૦	૬	૦
૯૪	,, પાઠમાળા ભા. ૪ થો ...	૦	૪	૦
૯૫	,, પાઠમાળા ભા. ૫ મો ...	૦	૬	૦
૯૬	ઉત્સર્ગમાળા (વ્રજલાલ શાસ્ત્રી) ...	૦	૮	૦
૯૭	ઉન ગુંથવાના નમૂના	૦	૧	૬
૯૮	ઉનાહ અથવા પાપીનું પગલું (વાર્તા)	૦	૮	૦
૯૯	ઉમેદચંદજી કૃત કાવ્ય (જૈન) ...	૦	૬	૦
૧૦૦	ઉધ્ધવ ગીતા	૦	૧	૦
૧૦૧	ઋતુસંહાર (પદ્યાત્મક ભાષાંતર)...	૦	૪	૦
૧૦૨	ઋતુસંહાર સમૂળ ભાષાંતર ...	૦	૮	૦
૧૦૩	કવેન્ટીનડર્વાડ ત્રણે ભાગ ...	૩	૬	૦
૧૦૪	કચ્છ મહોદય (પંડિત ગટ્ટૂલાલજી)	૦	૪	૦
૧૦૫	કરસનદાસ મૂળજી ચરિત્ર ...	૦	૮	૦
૧૦૬	કચ્છ ગરબાવળી	૦	૫	૦
૧૦૭	કથનાવળી	૦	૪	૦
૧૦૮	કવિતા વિલાસ (દલપતરામ) ...	૦	૧૨	૦
૧૦૯	કબીરલીલામૃત	૦	૧૨	૦
૧૧૦	કર્તવ્યભૂમીતિ	૦	૬	૬
૧૧૧	કથિત પાઠમાળા	૦	૮	૦
૧૧૨	કળાવિલાસ	૦	૮	૦
૧૧૩	કલિવિડમ્બન શતક (સાર્થ) ...	૦	૨	૦

૧૧૪	કન્યાઓની અરજ (નિબંધ) ...	૦	૭	૦
૧૧૫	કથાસરિત્સાગર (પાકા પૂંઠાના) ...	૬	૦	૦
૧૧૬	કથાસરિત્સાગર (બંને ભાગ કાચાપૂંઠાના)	૫	૪	૦
૧૧૭	કરણઘેલો શાળોપયોગી.	૧	૨	૦
૧૧૮	કર્ણસિંહ કુમાર દેવી (ચિત્ર સાથે)	૦	૬	૦
૧૧૯	કટાક્ષ કથન	૦	૪	૦
૧૨૦	કડવા કણબીની વાર્તા	૦	૨	૦
૧૨૧	કર્ણપર્વ (ભારત)	૨	૧૨	૦
૧૨૨	ક્રીકેટ...	૦	૫	૦
૧૨૩	કામંદકીય નીતિસાર સર્ગ ૧ (પંડિત ગટ્ટૂલાલજી)	૦	૫	૦
૧૨૪	કામંદકીય નીતિસાર સંપૂર્ણ ભાષાંતર	૦	૧૨	૦
૧૨૫	કાષ્ટના ઘોડાની વાર્તા	૦	૨	૦
૧૨૬	કાવ્ય દોહન (સરકારી)... ...	૦	૧૪	૦
૧૨૭	કાવ્યદોહન બૃહત્ ભાગ ૧ લો ...	૧	૮	૦
૧૨૮	કાવ્યદોહન ,, ભાગ ૨ જો ...	૩	૦	૦
૧૨૯	કાવ્યદોહન ,, ભાગ ૩ જો ...	૩	૦	૦
૧૩૦	કાવ્યદોહન ,, ભાગ ૪ થો ...	૩	૦	૦
૧૩૧	કાવ્યદોહન મોટું ભાગ ૧ થી ૬ ...	૩	૦	૦
૧૩૨	કાદમ્બરી (વાર્તા)	૨	૦	૦
૧૩૩	કાવ્ય નિમજ્જન	૨	૦	૦
૧૩૪	કાવ્ય રત્નાવળી	૧	૪	૦
૧૩૫	કાળિવિજય અથવા બાલામંજી (વાર્તા)	૧	૪	૦
૧૩૬	કીમીઆગર ચરિત્ર	૦	૪	૦
૧૩૭	કીનાનો ભોગ	૨	૦	૦
૧૩૮	કુટુંબ મિત્ર	૧	૪	૦
૧૩૯	કુટુંબ કથા	૦	૧૦	૦
૧૪૦	કુમાર દર્પણ	૧	૪	૦
૧૪૧	કુસુમમાળા (કવિતા)	૦	૮	૦
૧૪૨	કૃષ્ણ જીવનના મહિના	૦	૧	૩
૧૪૩	કૃષીશાસ્ત્રનાં મૂળતત્વો	૦	૩	૬

૧૪૪	કૃષ્ણ જન્મખંડ (પૂર્વાર્ધ) ...	...	૨	૦	૦
૧૪૫	કેફનિષેધ નિબંધ ...	...	૦	૪	૦
૧૪૬	કેળવણી	...	૧	૦	૦
૧૪૭	કેળવણી પ્રકાર ...	...	૦	૫	૦
૧૪૮	કેફી વસ્તુ વર્ણન ...	...	૦	૪	૦
૧૪૯	કોષ્ટકો	...	૦	૧	૦
૧૫૦	કોલંબસનો વૃત્તાંત ...	...	૦	૫	૦
૧૫૧	કોયડા સંગ્રહ	...	૦	૬	૦
૧૫૨	કોનસરટીના ચાવીબૂક દરેક	ભાગના	૦	૫	૦
૧૫૩	કૌતકમાળા ને બોધવચન	...	૦	૧૨	૦
૧૫૪	કંજુસના કર્મની કહાણી	...	૦	૬	૦
૧૫૫	ખરડો કકાનો... ...	...	૦	૦	૬
૧૫૬	,, બાલબોધ ...	...	૦	૦	૬
૧૫૭	,, એબીસી અંગ્રેજીનો	...	૦	૦	૬
૧૫૮	ખ્વારકા ખુદાયાર ...	...	૦	૩	૦
૧૫૯	ખલકખેલ બાવની ...	...	૦	૪	૦
૧૬૦	ખગોળ વિદ્યા (બળવંતરામ)	...	૦	૬	૦
૧૬૧	ખગોળ વિદ્યા (મહીપતરામ)	...	૦	૫	૦
૧૬૨	ખાતર	...	૦	૮	૦
૧૬૩	ખુશદર્પણ	...	૧	૮	૦
૧૬૪	ખેતી...	...	૦	૧	૬
૧૬૫	ખેતીવાડી મૂળતત્વ પાઠમાળા	ભા. ૧લો.	૦	૮	૦
૧૬૬	ખેતીવાડી સુધારાવિષે નિબંધ	...	૦	૧૨	૦
૧૬૭	ખેતીવાડી (ગોખલે) ...	...	૫	૦	૦
૧૬૮	ખેડા જીલ્લાનો નકશો ...	...	૩	૦	૦
૧૬૯	ખેડા જીલ્લાનો નકશો નાનો	...	૦	૧૨	૦
૧૭૦	ખેડા જીલ્લાનો નકશો કાગળ	...	૦	૩	૦
૧૭૧	ખંડેરાવ ગાયકવાડ (વાર્તા)	..	૧	૦	૬
૧૭૨	ગજલ સંગ્રહ દરેક ભાગ	...	૦	૨	૬
૧૭૩	ગજરામારૂ નાની (વાર્તા)	...	૦	૧	૦

૧૭૪	ગુજરા મારૂ મોટી (વાર્તા)	૦	૫	૦
૧૭૫	ગરબાવળી (દલપતરામ)	૦	૫	૦
૧૭૬	ગરબા સંગ્રહ	૦	૨	૬
૧૭૭	ગરબા સંગ્રહ નાનો	૦	૧	૦
૧૭૮	ગર્ગ સંહિતા ભાષાંતર	૪	૦	૦
૧૭૯	ગણેશલીલા ભાગ ૧ લો	૦	૨	૬
૧૮૦	ગાયન સંગ્રહ	૦	૩	૦
૧૮૧	ગીરનાર મહાત્મ્ય	૧	૦	૦
૧૮૨	ગીતા (વેદધર્મસભાની)	૦	૧૨	૦
૧૮૩	ગીતા (ગૂજરાતી પ્રેસની)	૧	૦	૦
૧૮૪	ગીતા સમશ્લોકી (પંડિત ગટ્ટુલાલજી)	૧	૦	૦
૧૮૫	ગીતા (પદ્યાત્મક)	૦	૧૨	૦
૧૮૬	ગીતા પંચરત્ન સટીક	૧	૮	૦
૧૮૭	ગીરધરકૃત રામાયણ (શિલા)	૩	૦	૦
૧૮૮	ગીરધરકૃત રામાયણ (ટાઈપ)	૦	૧૨	૦
૧૮૯	ગીતગોવિંદ સટીક	૦	૧૦	૦
૧૯૦	ગુલસને એખાર	૧	૪	૦
૧૯૧	ગૂજરાતનો ઇતિહાસ (મહાસુખરામ)	૦	૧	૦
૧૯૨	ગૂજરાતનો ઇતિહાસ (મહીપતરામ)	૦	૦	૯
૧૯૩	ગુલબંકાવળી (વાર્તા)	૦	૩	૦
૧૯૪	ગૂજરાતી અંગ્રેજી ડીક્ષનરી	૧	૮	૦
૧૯૫	ગૂજરાતના ભીખારીઓ	૦	૪	૦
૧૯૬	ગૂજરાતી ભાષાનો ઇતિહાસ	૦	૪	૦
૧૯૭	ગૂજરાતનો ઉત્કર્ષ	૦	૮	૦
૧૯૮	ગુર્જરમંડળ ચિત્રાવળિ	૪	૦	૦
૧૯૯	ગૂજરાત સર્વ સંગ્રહ	૫	૫	૦
૨૦૦	ગુલીવરની મુસાફરી	૩	૮	૦
૨૦૧	ગુલાબસિંગ નાટક	૦	૮	૦
૨૦૨	ગૂજરાતી સાઇક્લોપીડીઆ(સર્વ વિદ્યામાળા)	૧	૮	૦
૨૦૩	ગૂજરાતનો નકશો મોટો	૨	૮	૦

૨૦૪	ગૂજરાતનો નકશો નાનો... ...	૦	૧૨	૦
૨૦૫	ગૂજરાતનો નકશો કાગળ ...	૦	૩	૦
૨૦૬	ગૂજરાતની જૂની વાર્તા... ...	૧	૦	૦
૨૦૭	ગૂજરાત જનવાર્તા ભા. ૧–૨ ...	૪	૦	૦
૨૦૮	ગૂજરાતી પહેલી ચોપડી... ...	૦	૦	૯
૨૦૯	,, બીજી ,, ...	૦	૧	૬
૨૧૦	,, ત્રીજી ,, ...	૦	૩	૦
૨૧૧	,, ચોથી ,, ...	૦	૪	૦
૨૧૨	,, પાંચમી ,, ...	૦	૫	૦
૨૧૩	,, છઠ્ઠી ,, ...	૦	૭	૦
૨૧૪	,, સાતમી ,, ...	૦	૮	૦
૨૧૫	ગૃહધર્મ	૦	૪	૦
૨૧૬	ગોપીગીત સટીક	૦	૨	૦
૨૧૭	ગોળ લાકડાના હિસાબ	૧	૦	૦
૨૧૮	ગંગા ગુર્જર વાર્તા	૧	૮	૦
૨૧૯	ગંગા ગોવિંદસિંહ	૧	૦	૦
૨૨૦	ઘોડાઓની માવજત	૨	૦	૦
૨૨૧	ચંદ્રોકિતકા	૦	૧	૬
૨૨૨	ચરિત્ર નિરૂપણ...	૦	૮	૦
૨૨૩	ચત્રિકાનામું	૦	૧૨	૦
૨૨૪	ચતુર સ્ત્રી મનોરંજક ગરબાવલી ...	૦	૮	૦
૨૨૫	ચારે ધામની યાત્રા	૦	૧૦	૦
૨૨૬	ચારૂ ચર્ચા	૦	૨	૬
૨૨૭	ચિત્રાંકની ચોપડી	૦	૧	૦
૨૨૮	ચિકીત્સા સાર (વૈદક)... ...	૨	૮	૦
૨૨૯	ચેલૈયો	૦	૦	૩
૨૩૦	ચેસ્ટરફીલ્ડ એડવાઇસ ટૂ હીઝસન્સ...	૦	૧૨	૦
૨૩૧	ચોરના ભાઇ ઘંટી ચોર... ...	૦	૧	૬
૨૩૨	ચંદ્રસેન દીપમણી નાટક... ...	૦	૬	૦
૨૩૩	ચંદ્રકાંત	૨	૮	૦

૨૩૪	ચંદન મલ્યાગિરી નાટક... ...	૦	૪	૦
૨૩૫	ચંદ્રપ્રભા ચરિત્ર	૧	૦	૦
૨૩૬	છેલની વાર્તા. (ચિત્ર સાથે.) ...	૨	૦	૦
૨૩૭	છોડ જમીન ખાતર	૦	૪	૦
૨૩૮	જનરમુજ વાર્તા સંગ્રહ પુસ્તક ૧ લું	૧	૦	૦
૨૩૯	જનરમુજ વાર્તા સંગ્રહ પુસ્તક ૨ જું	૧	૦	૦
૨૪૦	જનાન ખાનાની બીબીઓ ...	૧	૮	૦
૨૪૧	જય કુમારી વિજય નાટક ...	૦	૧૨	૦
૨૪૨	જમણવાર વિષે નિબંધ... ...	૦	૮	૦
૨૪૩	જમનાજીના ચાલીશપદ	૦	૨	૦
૨૪૪	જગન્નાથજોશી (વાર્તા)	૦	૧	૦
૨૪૫	જગતના ઈતિહાસની રૂપરેખા ...	૦	૧	૬
૨૪૬	જયાકુંવર	૦	૧૦	૦
૨૪૭	જગદેવ પરમાર	૦	૮	૦
૨૪૮	જાદવાસ્થળી	૦	૦	૬
૨૪૯	જાતકાલંકાર	૧	૦	૦
૨૫૦	જાદુ કપટ પ્રકાશ ભાગ ૧ લો ...	૨	૮	૦
૨૫૧	જાદુ કપટ પ્રકાશ ભા. ૨ જો ...	૩	૦	૦
૨૫૨	જાત મેહેનત	૩	૦	૦
૨૫૩	જૈન વિવેકવાણી	૨	૦	૦
૨૫૪	,, કથા સંગ્રહ ભા. ૧ લો ...	૧	૦	૦
૨૫૫	,, કથા સંગ્રહ ભા. ૨ જો ...	૨	૦	૦
૨૫૬	,, જ્ઞાન પ્રકાશ કથા સંગ્રહ દરેક ભ.ગના.	૦	૬	૦
૨૫૭	,, દીપક સ્તવનાવલી	૦	૪	૦
૨૫૮	,, ગાયન પ્રકાશ સ્તવનાવળી ...	૦	૧	૦
૨૫૯	,, રત્ન સાગર ભા. ૧... ...	૫	૮	૦
૨૬૦	,, રત્ન સાગર ભા. ૨... ...	૨	૮	૦
૨૬૧	,, આચાર રત્નાકર	૧	૮	૦
૨૬૨	,, શુધ્ધ સમાચારી	૦	૨	૦
૨૬૩	જૈન સ્તવનાવળી	૦	૪	૦

૨૬૪	,, ખરતર પાંચ પ્રતિક્રમણુ	...	૧	૨	૦
૨૬૫	,, ખરતર ગચ્છરાઈ દેશી	...	૦	૪	૦
૨૬૬	,, યોગ રત્નાકર ...	...	૦	૬	૬
૨૬૭	,, સંગીત કમલોદય ...	...	૦	૬	૬
૨૬૮	,, કથા રત્નકોષ ભા. ૧ લો	...	૨	૮	૦
૨૬૯	,, કથા રત્નકોષ ભા. ૨ જો	...	૨	૮	૦
૨૭૦	,, કથા રત્નકોષ ભા. ૩ જો	...	૨	૧૨	૦
૨૭૧	,, કથા રત્નકોષ ભા. ૪ થો	...	૩	૮	૦
૨૭૨	,, કથા રત્નકોષ ભા. ૫ મો	...	૨	૧૨	૦
૨૭૩	,, કથા રત્નકોષ ભા. ૬ ઠો	...	૩	૧૨	૦
૨૭૪	,, કથા રત્નકોષ ભા. ૭ મો	...	૪	૦	૦
૨૭૫	,, વાર પર્વીકથા ...	...	૧	૧૨	૦
૨૭૬	,, બા રૈવત મોટી ટીપ	...	૧	૮	૦
૨૭૭	,, લઘુ પ્રકરણ સંગ્રહ	...	૧	૮	૦
૨૭૮	જોધપુરનો કર્ણસિંહ વાર્તા	...	૦	૪	૦
૨૭૯	જંગબારી ભાષાનો ભોમિયો	...	૪	૦	૦
૨૮૦	ટૂંકી કહાણીઓ ભા. ૧ લો	...	૦	૮	૦
૨૮૧	ટૂંકી કહાણીઓ ભા. ૨ જો	...	૦	૮	૦
૨૮૨	ટોચકા સંગ્રહ... ...	...	૧	૮	૦
૨૮૩	ટોમી અને હેરી ...	...	૧	૦	૦
૨૮૪	ડાયરી (પ્રેક્ષકની) ...	...	૦	૪	૦
૨૮૫	ડોન ક્વીઝોટ (વાર્તા) ...	...	૪	૦	૦
૨૮૬	તલેસમ (બેભાગ) વાર્તા	...	૨	૮	૦
૨૮૭	તમા સંવરણુ નાટક ...	...	૦	૨	૦
૨૮૮	તારા લક્ષ્મી નાટક ...	...	૦	૪	૦
૨૮૯	તાર્કીક બોધ	...	૦	૪	૦
૨૯૦	તુલસીકૃત રામાયણુ (સાર્થ)	...	૬	૦	૦
૨૯૧	તુરાના ગાયન ભા. ૧ લો	...	૦	૮	૦
૨૯૨	તુરાના ગાયન ભા. ૨ જો	...	૧	૦	૦
૨૯૩	તોહફ્એ દીલપઝીર ગાયન	...	૦	૦	૯

૨૯૪	તોપખાનાંનો ભંડાર	૦	૧૨	૦
૨૯૫	દશકુમાર ચરિત્ર	૧	૦	૦
૨૯૬	દશાવતાર સ્તોત્ર (ગટ્ટુલાલજી) ...	૦	૩	૦
૨૯૭	દસ્તક શિક્ષક કોપી નં ૧ થી ૮ દરેક	૦	૨	૦
૨૯૮	દયારામકૃત કાવ્ય સંગ્રહ ...	૨	૮	૦
૨૯૯	દસ્મસ્કંધ ભાગવત ભાષાંતર ...	૩	૦	૦
૩૦૦	દારૂ વિષે નિબંધ	૦	૦	૬
૩૦૧	દિલચમન ગાયન	૦	૧	૦
૩૦૨	દિલપસંદ ગાયન સંગ્રહ... ...	૦	૩	૦
૩૦૩	દિલખુશ	૧	૪	૦
૩૦૪	દુર્ગારામ ચરિત્ર	૧	૦	૦
૩૦૫	દુકાળ વિષે નિબંધ	૦	૫	૦
૩૦૬	દુશ્મન દારાબ...	૧	૦	૦
૩૦૭	દુખમાં દિલાસો ને વિપત્તિમાં ધીરજ	૦	૮	૦
૩૦૮	દૃષ્ટિ સંરક્ષણ (ડાકતર ખુશેલકૃત)...	૦	૮	૦
૩૦૯	દેવી ભાગવત ભાષાંતર... ...	૮	૮	૦
૩૧૦	દેશી નામુ	૦	૧૦	૦
૩૧૧	દેશી નામાની પધ્ધતિ	૦	૪	૦
૩૧૨	દેશી હિસાબ ભા. ૧ લો... ...	૦	૧	૩
૩૧૩	દેશી હિસાબ ભા. ૨ જો ...	૦	૧	૯
૩૧૪	દેવું અને નાણાંનો ઉપયોગ ...	૦	૪	૦
૩૧૫	દૈવજ્ઞ દર્પણ	૦	૪	૦
૩૧૬	દ્રૌપદી દર્શન	૦	૧૨	૦
૩૧૭	દ્રૌપદી હરણ (પ્રા. કા.) ...	૧	૪	૦
૩૧૮	દ્રોણપર્વ (ભારત)	૫	૦	૦
૩૧૯	ધર્મસિંધુ સાર્થ	૬	૦	૦
૩૨૦	ધાતુ સંગ્રહ (ટેલર-વ્રજલાલ) ...	૧	૪	૦
૩૨૧	ધોળપદ સંગ્રહ ભા. ૧ લો ...	૦	૮	૦
૩૨૨	ધ્રુવ આખ્યાન...	૦	૪	૦
૩૨૩	નસીબ ડહાપણની સરસાઇ ...	૦	૮	૦

૩૨૪	નરસિંહ મેહેતાના પ્રભાતિયાં ...	૦	૪	૦
૩૨૫	નરસિંહ મેહેતાનું મામેરૂં ...	૦	૨	૦
૩૨૬	નર્મગદ્ય	૧	૮	૦
૩૨૭	નર્મકથા કોષ...	૨	૦	૦
૩૨૮	નર્મકોષ	૧૫	૦	૦
૩૨૯	નર્મ કવિતા	૭	૦	૦
૩૩૦	નસીબ (રસિક વાર્તા)	૦	૮	૦
૩૩૧	નળાખ્યાન	૦	૫	૦
૩૩૨	નળ રાજાની કથા	૦	૬	૦
૩૩૩	નવરાત્રીના ગરબા	૦	૧	૬
૩૩૪	નવી લેખાવળી...	૦	૨	૬
૩૩૫	નવલ ગંગા (વાર્તા)	૧	૮	૦
૩૩૬	નાઝની પઠાણનો કીસ્સો... ...	૦	૦	૯
૩૩૭	નારી શિક્ષા ભા. ૧ લો... ...	૦	૭	૦
૩૩૮	નારી શિક્ષા ભા. ૨ જો... ...	૦	૯	૦
૩૩૯	નાના નોવેલો	૦	૮	૦
૩૪૦	નાટ્ય પ્રકાશ...	૧	૮	૦
૩૪૧	નિબંધ કરમાળા ભા. ૧ લો ...	૦	૬	૦
૩૪૨	નિબંધ રીતિ...	૦	૬	૦
૩૪૩	નિબંધ સંગ્રહ...	૦	૮	૦
૩૪૪	નિર્મળ ભજનમાળા	૦	૧૨	૦
૩૪૫	નીતિનિદર્શન	૦	૪	૦
૩૪૬	નીતિ મંદિર	૦	૧૨	૦
૩૪૭	નીતિની શીખામણ	૦	૨	૦
૩૪૮	નીતિ સુધાતરંગિણી	૧	૦	૦
૩૪૯	નીતિશતક (પદ્યાત્મક ભાષાંતર)...	૦	૭	૦
૩૫૦	નેપોલિયન બોનાપાર્ટ	૧	૪	૦
૩૫૧	નંદ બત્રીશી	૦	૩	૦
૩૫૨	પરાક્રમ નામું	૦	૬	૦
૩૫૩	પરશિયન કળશ	૦	૪	૦

૩૫૪	પહેલી ચોપડી વેદધર્મસભાની ...	૦	૧	૦
૩૫૫	પરમપદબોધિની	૧	૪	૦
૩૫૬	પદ્માખ્યાન	૧	૦	૦
૩૫૭	પદમાવતી વાર્તા	૦	૫	૦
૩૫૮	પલ્લીપત્તન નિર્ણય	૦	૪	૦
૩૫૯	પગાર ગણિત	૦	૬	૦
૩૬૦	પદાર્થ વિજ્ઞાન. ખેતીનું	૦	૧૪	૦
૩૬૧	પદાર્થ વિજ્ઞાન (બળવંતરામ) ...	૦	૭	૦
૩૬૨	પદાર્થ વિજ્ઞાનનાં મૂળતત્વ ...	૦	૩	૦
૩૬૩	પર્વોત્સવ તિથ્યાવળી	૦	૪	૦
૩૬૪	પત્રવ્યવહાર	૦	૭	૦
૩૬૫	પવિત્ર પ્રમદા (કાચાપૂંઠા) ...	૦	૬	૦
૩૬૬	,, ,, (ગીલ્ટના) ...	૦	૧૦	૦
૩૬૭	પાર્વતી (વાર્તા)	૦	૧૨	૦
૩૬૮	પાકશાસ્ત્ર	૦	૪	૦
૩૬૯	પાર્વતી કુંવર આખ્યાન	૦	૬	૦
૩૭૦	પાકદામન યાહુદણ	૧	૦	૦
૩૭૧	પાંડવાશ્વમેધ	૧	૮	૦
૩૭૨	પાંડુરંગ હરી (વાર્તા)	૦	૮	૦
૩૭૩	પાદશાહી રાજનીતિ	૨	૦	૦
૩૭૪	પારસીઓમાં નીતિનું ધોરણ ...	૦	૬	૦
૩૭૫	પાક ખોરદેહ અવસ્તા	૦	૬	૬
૩૭૬	પીરોજા બચુ ચરિત્ર (ચિત્ર સાથે)...	૧	૦	૦
૩૭૭	પીતૃધર્મ	૦	૩	૦
૩૭૮	પીંગળનો સાર...	૦	૦	૯
૩૭૯	પુનર્વિવાહ પ્રબંધ	૦	૫	૦
૩૮૦	પૂજાસંગ્રહ (જૈન)	૨	૦	૦
૩૮૧	પુરૂ વિક્રમ નાટક	૦	૪	૦
૩૮૨	પુત્રીશિક્ષા	૦	૪	૦
૩૮૩	પુરુષોત્તમમાસ મહાત્મ્ય	૦	૮	૦

૩૮૪	પુરુષોત્તમ માસ મહાત્મ્ય સટીક ...	૧	૮	૦
૩૮૫	પુરુષાર્થશતક	૦	૬	૦
૩૮૬	પૃથ્વીનો ગોળો (મરાઠી) ...	૩૩	૧૦	૦
૩૮૭	પૃથ્વીનું વર્ણન	૦	૩	૦
૩૮૮	પૃથ્વીનો નકશો (મરાઠી) ...	૪	૦	૦
૩૮૯	પૃથુરાજ ચહુઆણ વાર્તા ...	૧	૦	૦
૩૯૦	પંચપ્રતિક્રમણ સૂત્ર	૦	૮	૦
૩૯૧	પંચાંગ ગુજરાતી પ્રેસ	૦	૮	૦
૩૯૨	પંચાંગ મુંબઈ સમાચાર... ...	૦	૮	૦
૩૯૩	પંચાંગ ચૈત્રી નિર્ણય	૦	૦	૬
૩૯૪	પંચાંગ „ જગદીશ્વર... ...	૦	૦	૬
૩૯૫	પંચાંગ „ ગણપત	૦	૪	૦
૩૯૬	પંચાંગ ચંડુનું મારવાડી... ...	૦	૨	૦
૩૯૭	પંચદંડ વાર્તા...	૦	૫	૦
૩૯૮	પંચદંડ વાર્તા મોટી	૦	૮	૦
૩૯૯	પંચમહાલ રેવાકાંઠાનો નકશો ...	૪	૧૦	૦
૪૦૦	પંચીકરણ	૧	૦	૦
૪૦૧	પ્રતાપનાટક	૧	૮	૦
૪૦૨	પ્રહ્લાદ આખ્યાન (ભાણદાસ) ...	૦	૧૦	૦
૪૦૩	પ્રહ્લાદ આખ્યાન (કાલીદાસ) ...	૦	૪	૦
૪૦૪	પ્રવેશપોથી	૦	૧૦	૦
૪૦૫	પ્રશ્નપંચાનન	૦	૨	૦
૪૦૬	પ્રતાપી પીટર ચરિત્ર	૦	૧૨	૦
૪૦૭	પ્રાણવિનિમય	૩	૦	૦
૪૦૮	પ્રિયદર્શિકા નાટિકા	૦	૮	૦
૪૦૯	પ્રીન્સીપલ્સ આફ ગુજરાતી ગ્રામર	૦	૧૨	૦
૪૧૦	પ્રેક્ષક પાકેટડાયરી	૦	૪	૦
૪૧૧	પ્રેક્ષક ગોવર્ધન પંચાંગ	૦	૦	૬
૪૧૨	ફ્રાંસેસ વિરહ	૦	૩	૦
૪૧૩	ફ્રિકલ ચાવી બુક દરેક ભાગ ...	૦	૫	૦

૪૧૪ ફ્રેંચ રેવોલ્યુશન	૦	૧૨	૦
૪૧૫ ફોટોગ્રાફી ફર્સ્ટ બુક	૦	૬	૦
૪૧૬ બર્થોલ્ડ વાર્તા	૦	૮	૦
૪૧૭ બરાસ કસ્તુરી વાર્તા	૦	૬	૦
૪૧૮ બરાસ કસ્તુરી મોટી	૧	૦	૦
૪૧૯ બરજોર માણુક	૦	૧૦	૦
૪૨૦ બહુરંગી બેરખો.	૦	૬	૦
૪૨૧ બાદશાહ ને બીરબળ દરેક ભાગ ...	૦	૨	૦
૪૨૨ બાદશાહ અને બીરબલ સંપૂર્ણ ગ્રંથ	૧	૦	૦
૪૨૩ બાગોબહાર	૦	૮	૦
૪૨૪ બાગાયત	૦	૧૨	૦
૪૨૫ બાલામંજીની વાર્તા	૧	૪	૦
૪૨૬ બાલસુબોધ	૦	૮	૦
૪૨૭ બાણાસુર મદમર્દન	૦	૮	૦
૪૨૮ બાદશાહ બેરામગોર વાર્તા ...	૦	૮	૦
૪૨૯ બાગે બુલબુલ ભા. ૧ લો ...	૦	૫	૬
૪૩૦ બાલલગ્નથી થતી હાનિ ...	૦	૬	૦
૪૩૧ બાળ વિવાહ નિબંધ	૦	૪	૦
૪૩૨ બાલવિલાસ	૧	૦	૦
૪૩૩ બાળ ચિત્રપોથી	૦	૧	૩
૪૩૪ બાળમિત્ર	૦	૭	૦
૪૩૫ બાળબોધ	૦	૪	૦
૪૩૬ બાળગરબાવળી	૦	૨	૦
૪૩૭ બાલકને ઉછેરવાવિષે	૦	૨	૦
૪૩૮ બાલખેલ	૦	૪	૦
૪૩૯ બાહ્યવસ્તુ સાથે માનવપ્રકૃતિનો સંબંધ	૦	૧૨	૦
૪૪૦ બુલબુલી ગાયન	૦	૪	૦
૪૪૧ બુદ્ધકથા ચાર ખંડ ૧ લો ...	૨	૪	૦
૪૪૨ બૃહન્નિઘંટુ રત્નાકર (વૈદકહિંદુસ્થાની દરેક ભાગની)	૩	૦	૦

૪૪૩	બૈરી શી ને વાત શી	૦	૨	૦
૪૪૪	બોધવચન	૦	૨	૦
૪૪૫	બોઇલર તપાસવાનો એક્ટ ...	૦	૩	૬
૪૪૬	બોપદેવ શતક	૦	૮	૦
૪૪૭	બંદગી, ગાયન અને માશ્ર ...	૦	૨	૦
૪૪૮	ભવિષ્ય પોથી...	૦	૧	૦
૪૪૯	ભરથરી રાજાની કથા	૦	૨	૦
૪૫૦	ભવાઈ સંગ્રહ	૧	૮	૦
૪૫૧	ભમતાભૂતની ભવિષ્ય પોથી ...	૧	૬	૦
૪૫૨	ભર્તૃહરિ શતકો (સાર્થ) ...	૦	૧૪	૦
૪૫૩	ભરૂચ જીલ્લાનો નકશો	૨	૨	૦
૪૫૪	ભાગવતનો સાર	૧	૮	૦
૪૫૫	ભામિની ભૂષણ દરેક અલંકાર ...	૧	૦	૦
૪૫૬	ભાવપ્રકાશ (વૈદક)	૧૨	૦	૦
૪૫૭	ભાગવત ભાષાંતર	૮	૦	૦
૪૫૮	ભાગવત (પદ્યાત્મક)	૭	૦	૦
૪૫૯	ભાગવત (સાર્થસંપૂર્ણ)... ...	૧૫	૦	૦
૪૬૦	ભારત મહીલા...	૦	૮	૦
૪૬૧	ભારત વર્ષનું ત્રિકાલિક દર્શન ...	૦	૪	૦
૪૬૨	ભાષાભૂષણ	૦	૬	૦
૪૬૩	ભીષ્મપર્વ (ભારત)	૨	૪	૦
૪૬૪	ભીક્ષુક વિષે નિબંધ	૦	૮	૦
૪૬૫	ભીખારી વિષે નિબંધ	૦	૫	૦
૪૬૬	ભુલભુલામરી	૧	૮	૦
૪૬૭	ભુકકુંડ ચરિત્ર...	૦	૨	૦
૪૬૮	ભૂમીતિનાં મૂળતત્વો	૦	૪	૦
૪૬૯	ભૂમીતિ સ્કંધ ૧ લો	૦	૮	૦
૪૭૦	ભૂમીતિ સ્કંધ ૧ થી ૩ ...	૧	૧૨	૦
૪૭૧	ભૂતનો ભાઈ	૦	૦	૬
૪૭૨	ભૂસ્તરવિદ્યા	૦	૮	૦

૪૭૩	ભૂતળવિદ્યા (બળવંતરામ) ...	૦	૮	૦
૪૭૪	ભૂતળવિદ્યા (મહીપતરામ) ...	૦	૫	૦
૪૭૫	ભૂગોળ ભા૦ ૧ લો	૦	૧	૯
૪૭૬	ભૂગોળ ભા૦ ૨ જો	૦	૨	૦
૪૭૭	ભૂગોળ (મહાસુખરામકૃત) ...	૦	૩	૦
૪૭૮	ભૂતનિબંધ	૦	૬	૦
૪૭૯	ભોજ કાલિદાસ હરેક ભાગ ...	૦	૨	૦
૪૮૦	ભોજ સુબોધ રત્નમાલા	૨	૮	૦
૪૮૧	ભોજા ભગતના ચાબખા... ...	૦	૧	૦
૪૮૨	ભ્રમશાસ્ત્ર	૦	૪	૦
૪૮૩	મહાસુખ બોધમાળા	૦	૬	૦
૪૮૪	મડાપચીશી વાર્તા	૦	૪	૦
૪૮૫	મનુસ્મૃતિ (સાર્થ)	૪	૦	૦
૪૮૬	મણી અને મોહન વાર્તા ...	૨	૦	૦
૪૮૭	મન સુધારક સૂચના	૦	૪	૦
૪૮૮	મણી રત્નમાળા (સાર્થ) ...	૧	૦	૦
૪૮૯	મહારાણી વિક્ટોરિયા જીવન ચરિત્ર ...	૪	૦	૦
૪૯૦	માર્કંડેય પુરાણ ભાષાંતર... ...	૫	૦	૦
૪૯૧	માનસીંગ અભેસીંગ નાટક ...	૦	૮	૦
૪૯૨	માન મુસાફરી	૦	૪	૦
૪૯૩	માતાપિતા સ્તુતિ	૦	૦	૩
૪૯૪	માપકરણ પ્રથમ પુસ્તક ...	૦	૧	૬
૪૯૫	માર્ગોપદેશિકા	૦	૮	૦
૪૯૬	મારી મસ્તીની મોહસમ ...	૦	૮	૦
૪૯૭	માધવ નિદાન (વૈદક)	૨	૮	૦
૪૯૮	મા બાપ તેવાં છોકરાં	૦	૧૨	૦
૪૯૯	મિથ્યાભિમાન નાટક	૦	૬	૦
૫૦૦	મિત્રતા વિષે નિબંધ	૦	૬	૦
૫૦૧	મીઠી મીઠી વાતો	૦	૫	૬
૫૦૨	મુહપત્તિ વિષે ચર્ચા (જૈન) ...	૧	૪	૦

૫૦૩	મુદ્રા રાક્ષસ નાટક	૨	૦	૦
	મુંબઈ સરકારે મંજુર કરેલા આકટો			
	૫૦૪ સને ૧૮૮૨ નો ૪થો મિલકત તબદીલ કરી આપવા સંબંધી ...	૧	૮	૦
	૫૦૫ સને ૧૮૯૨ નો ૩ જો. અબકારી આકટનો સુધારો	૦	૨	૦
૫૦૬	મુંબઈ ઈલાકાનું વર્ણન... ...	૦	૬	૦
૫૦૭	મુંબઈ ઇલાકાનો નકશો (મરાઠી)	૩	૪	૦
૫૦૮	મુંબઈ ઈલાકાનો નકશો ગૂજરાતી મોટો	૩	૪	૦
૫૦૯	મુંબઈ ઇલાકાનો નકશો નાનો ...	૦	૮	૦
૫૧૦	મુંબઈ ઇલાકાનો નકશો (કાગળ)	૦	૨	૦
૫૧૧	મુંબઇનું વર્ણન	૦	૮	૦
૫૧૨	મુંબઈના હુલડનો હેવાલ ...	૦	૪	૦
૫૧૩	મુલતવી રાખવાનાં માઠાફળ ...	૦	૧૦	૦
૫૧૪	મુંબઇની ભૂગોળ	૦	૧	૦
૫૧૫	મુક્ત શાસ્ત્ર	૨	૮	૦
૫૧૬	મૂર્ખા (વાર્તા)...	૦	૧૨	૦
૫૧૭	મૃદાલસા ને ઋતધ્વજ નાટક ...	૦	૮	૦
૫૧૮	મોહમુદગર (સાર્થ)	૦	૧૦	૦
૫૧૯	મોહનલાલ ચરિત્ર	૦	૮	૦
૫૨૦	યમસ્મૃતિ (સાર્થ)	૦	૨	૦
૫૨૧	યાંત્રિક ચિત્ર શિક્ષક	૦	૮	૦
૫૨૨	યુરોપનો ઇતિહાસ	૦	૧૦	૦
૫૨૩	યુરોપનો નકશો (મરાઠી)... ...	૪	૪	૦
૫૨૪	યોગ પ્રભાકર	૦	૩	૦
૫૨૫	યોગ કૌસ્તુભ.	૧	૪	૦
૫૨૬	યોગ દર્શન	૧	૮	૦
૫૨૭	યોગ દર્શન અનુભવ	૨	૦	૦
૫૨૮	યોગ વાશિષ્ઠ (વૈરાગ્ય મુમુક્ષુ પ્રકરણ)	૧	૧૨	૦

૫૨૯	યોગ વાશિષ્ઠ (ઉત્પત્તિ પ્રકરણ) ...	૪	૮	૦
૫૩૦	યોગ વાશિષ્ઠ (સ્થિતિ પ્રકરણ) ...	૨	૪	૦
૫૩૧	રઘુમતિ વિનોદ	૧	૦	૦
૫૩૨	રસિક વલ્લભ (દયારામ) ...	૦	૧૦	૦
૫૩૩	રસિકવલ્લભાદિ (પ્રા. કા)... ...	૧	૪	૦
૫૩૪	રસિક લલિતા...	૦	૬	૦
૫૩૫	રત્નાવલી નાટિકા	૦	૮	૦
૫૩૬	રસિક ગાયન સંગ્રહ	૦	૨	૦
૫૩૭	રસશાસ્ત્ર	૨	૮	૦
૫૩૮	રસાયણ વિદ્યા...	૦	૫	૦
૫૩૯	રસાયણ શાસ્ત્ર...	૨	૦	૦
૫૪૦	રસિક સ્તવનાવળી	૦	૪	૦
૫૪૧	રમુજી ફકરા સંગ્રહ	૧	૮	૦
૫૪૨	રસીલો રંગ મંડપ	૦	૬	૦
૫૪૩	રત્નાવલી	૦	૯	૦
૫૪૪	રાજ ભક્તિ વિડમ્બન ભાણ ...	૦	૨	૦
૫૪૫	રાજવિદ્યાભ્યાસ	૦	૧	૦
૫૪૬	રામરક્ષા	૦	૧	૦
૫૪૭	રાજવલ્લભ (શિલ્પશાસ્ત્ર)... ...	૩	૭	૦
૫૪૮	રાજર્ષિ	૩	૦	૦
૫૪૯	રામજાનકીદર્શન	૦	૧૨	૦
૫૫૦	રાજ્યરંગ ભા૦ ૨ જો	૧	૮	૦
૫૫૧	રામાયણ (વાલ્મીકિ)	૭	૦	૦
૫૫૨	રામાયણ (વાલમીકી) સાત કાંડ છૂટા	૧૨	૦	૦
૫૫૩	રામાયણ ગીરધરકૃત	૧	૮	૦
૫૫૪	રામા રત્ન નિરૂપણ	૦	૩	૦
૫૫૫	રા' ખેંગાર અને રાણકદેવી ...	૦	૪	૦
૫૫૬	રેખાગણિત દર્શન...	૧	૪	૦
૫૫૭	રોબીન્સન ક્રુસો	૦	૭	
૫૫૮	લલિતા દુઃખદર્શક	૦	૮	૦

૫૫૯ લક્ષ્મીજીને પાર્વતી સંવાદ... ...	૦	૧	૦
૫૬૦ લક્ષ્મી નાટક	૦	૬	૦
૫૬૧ લવકુશ આખ્યાન	૦	૨	૦
૫૬૨ લીલા (વાર્તા)...	૧	૪	૦
૫૬૩ લેખનકળા કોપીબૂક દરેક નંબર ...	૦	૨	૦
૫૬૪ લોકપ્રિય ગાયન સંગ્રહ	૦	૪	૦
૫૬૫ લોકપ્રિય ગાયન રસ દર ભાગ ...	૦	૪	૦
૫૬૬ લોકપ્રિય કથા સંગ્રહ	૦	૪	૦
૫૬૭ લોકપ્રિય રમુજમાળા ,, ...	૦	૪	૦
૫૬૮ લોકપ્રિય કબીરપદ સંગ્રહ ,, ...	૦	૨	૦

વડોદરા દેશી કેળવણી ખાતા તરફથી પ્રગટ થએલાં.

૫૬૯ દ્વાશ્રય મહાકાવ્ય... ...	૧	૮	૦
૫૭૦ ભોજપ્રબંધ	૧	૦	૦
૫૭૧ નીતિવાક્યામૃત	૦	૬	૦
૫૭૨ સ્ત્રી શિક્ષણ	૦	૪	૦
૫૭૩ સમાધિ શતક	૦	૪	૦
૫૭૪ અનુભવ પ્રદીપિકા ...	૦	૪	૦
૫૭૫ શ્રુતિસાર	૦	૪	૦
૫૭૬ બુદ્ધિસાગર	૦	૪	૦
૫૭૭ ગોરક્ષ શતક	૦	૪	૦
૫૭૮ તર્કભાષા	૦	૪	૦
૫૭૯ વનપર્વ (ભારત)	૫	૪	૦
૫૮૦ વનપર્વ (કવિતામાં)	૪	૦	૦
૫૮૧ વલ્લભાખ્યાન ને મૂળ પુરૂષ ...	૦	૫	૦
૫૮૨ વનરાજ ચાવડો	૧	૮	૦
૫૮૩ વનસ્પતિ શાસ્ત્રનાં મૂળતત્વો ...	૦	૯	૦
૫૮૪ વનસ્પતિ શાસ્ત્ર	૦	૭	૦
૫૮૫ વાંચવા લાયક વાતો	૧	૮	૦
૫૮૬ વાલાજીના મહિના	૦	૧	૦
૫૮૭ વિક્ટોરિયા મહારાણીના છંદ ...	૦	૦	૩

૫૮૮	વિરાટપર્વ (ભારત)	૪	૪	૦
૫૮૯	વિચાર સાધન	૦	૨	૦
૫૯૦	વિધવા દુઃખ નિવેદન	૦	૬	૦
૫૯૧	વિજોગી બારમાસી	૦	૪	૬
૫૯૨	વિવાહ વિધિ	૦	૮	૦
૫૯૩	વિદ્યા બોધ	૦	૪	૦
૫૯૪	વિચાર કરતાં શીખવા વિષે ...	૦	૬	૦
૫૯૫	વિવેકવાણી (જૈન)	૩	૦	૦
૫૯૬	વિવેક રત્નાકર	૦	૧૨	૦
૫૯૭	વિક્રમ નામુ	૧	૮	૦
૫૯૮	વિષ્ણુપુરાણ ભાષાંતર	૪	૮	૦
૫૯૯	વિલાયતી માળી	૦	૬	૦
૬૦૦	વૃદ્ધ ચાણાક્ય નીતિ	૦	૬	૦
૬૦૧	વીજળી (ચિત્રસાથે)	૧	૪	૦
૬૦૨	વીરસેન ઈંદુમતિ નાટક	૦	૧૨	૦
૬૦૩	વીરમંડળ ભા૦ ૨જો	૦	૧૨	૦
૬૦૪	વેણીસંહાર નાટક	૦	૮	૦
૬૦૫	વૈદામૃત	૦	૬	૦
૫૦૬	વંધત્વ નિવારણ	૩	૦	૦

વૈષ્ણવોપયોગી ગ્રંથો.

૬૦૭	અષ્ટાક્ષર વિવરણનું ભાષાંતર	૦	૬	૦
૬૦૮	ગોવિંદસ્વામીજીકે કીર્તન ...	૧	૦	૦
૬૦૯	નિત્યલીલા તથા વનખેલ ...			
૬૧૦	રાસલીલા ભાગ ૧ લો ...	૦	૮	૦
૬૧૧	રાસલીલા ભાગ ૨ જો ...	૦	૧૨	૦
૬૧૨	વલ્લભ વિલાસ ભા૦૧ લો ...	૦	૧૦	૦
૬૧૩	વૈષ્ણવ વ્રતોત્સવ દીપ (વ્રજ)...	૦	૧	૦
૬૧૪	વૈષ્ણવ ધર્મપ્રકાશ રાગમાળા...	૪	૦	૦
૬૧૫	વૈષ્ણવ ગુરુધર્મકર્મ ...	૦	૬	૦
૬૧૬	વૈષ્ણવોના નિત્યનિયમ ...	૦	૨	૦

૬૧૭	વૈષ્ણવોપદેશ (વ્રજ) ...	૦	૨	૦
૬૧૮	વૈદકનોસાર	૦	૩	૦
૬૧૯	વૈરાગ્યશતક (સાર્થ)	૦	૪	૦
૬૨૦	વ્યાકરણનાં મૂળતત્વો (ભટ્ટ) ...	૦	૮	૦
૬૨૧	વ્યાકરણ (હોપ)	૦	૧	૦
૬૨૨	વ્યાકરણ (ટેલર)	૨	૦	૦
૬૨૩	વ્યાકરણ શીખવાની પદ્ધતિ ...	૦	૭	૦
૬૨૪	વ્યવહારોપયોગી નિબંધ	૦	૮	૦
૬૨૫	શબ્દાર્થ ભેદ	૦	૧૨	૦
૬૨૬	શબ્દાર્થ કોષ ભા૦ ૧ લો	૦	૮	૦
૬૨૭	શનિશ્ચર કથા	૦	૧	૦
૬૨૮	શલ્ય, સૌપ્તિક ને સ્ત્રીપર્વ ભારત ...	૨	૧૨	૦
૬૨૯	શાળોપયોગી અંકગણિત	૦	૪	૦
૬૩૦	શારીર અને વૈદક શાસ્ત્ર	૧૦	૦	૦
૬૩૧	શારંગધર સંહિતા વૈદક	૩	૦	૦
૬૩૨	શામળભટ્ટના છપ્પા	૦	૧	૦
૬૩૩	શામળ સતશાઈ	૦	૩	૦
૬૩૪	શાંતિપર્વ (રાજધર્મ ભારત) ...	૪	૪	૦
૬૩૫	શીખામણ સંગ્રહ	૦	૧૦	૦
૬૩૬	શિવપુરાણ ભાષાંતર	૧૨	૦	૦
૬૩૭	શિક્ષાપદ્ધતિ	૦	૪	૬
૬૩૮	શિવ મહિમા	૦	૧	૦
૬૩૯	શિવજીની આરતી	૦	૧	૦
૬૪૦	શિવગીતા સટીક	૧	૮	૦
૬૪૧	શિવગીતા ભાષાંતર	૦	૮	૦
૬૪૨	શુકરંભા સંવાદ	૦	૧	૦
૬૪૩	શુક્રનીતિ સાર્થ	૨	૪	૦
૬૪૪	શુક્રનીતિ (કાચા પૂંઠાની) ...	૧	૧૨	૦
૬૪૫	શુકા બોતેરી	૧	૪	૦
૬૪૬	શુરા સતીની વારતા	૦	૬	૦

૬૪૭	શૃંગાર વૈરાગ્ય તરંગિણી	૦	૬	૦
૬૪૮	શોર્ટ સેન્ટન્સીસ (અંગ્રેજી ગુજરાતી)	૦	૧	૦
૬૪૯	શ્રીમાન શૂરાધીશ વાર્તા	૧	૮	૦
૬૫૦	સદુપદેશમાળા	૦	૧૧	૦
૬૫૧	સદ્દવર્તન	૧	૦	૦
૬૫૨	સદ્દવકતા	૧	૪	૦
૬૫૩	સપ્તશતી ભાષાંતર	૧	૦	૦
૬૫૪	સદ્દગુણ સંગ્રહ	૦	૧૦	૦
૬૫૫	સખાવત નામહ	૦	૨	૦
૬૫૬	સપ્તશ્લોકી ભગવદ્દગીતા	૧	૦	૦
૬૫૭	સર્પ નિસરણી	૦	૦	૩
૬૫૮	સદેવંત સાવલીંગા વાર્તા	૦	૨	૦
૬૫૯	સત્યનારાયણ કથા	૦	૨	૦
૬૬૦	સત્યનારાયણ કથા પોથી	૦	૪	૦
૬૬૧	સરસ્વતી ચંદ્ર ભા૦ ૧	૧	૮	૦
૬૬૨	સરસ્વતી ચંદ્ર ભા૦ ૨	૧	૪	૦
૬૬૩	સરસ્વતી ચંદ્ર ભા૦ ૧ લાનું અવલોકન	૦	૧૦	૦
૬૬૪	સર્વ વિદ્યામાળા અથવા ગુજરાતી "સાઇક્લોપીડયા" ભાગ ૧ લો ...	૧	૮	૦
૬૬૫	સર્વોપયોગી નુસખાસંગ્રહ ...	૧	૪	૦
૬૬૬	સદ્દગુણી સુભદ્રા	૦	૬	૦
૬૬૭	સત્સંગ વિષે નિબંધ	૦	૨	૬
૬૬૮	સદ્દગુણી વહુ	૦	૧૦	૦
૬૬૯	સવિતા સુંદરી વાર્તા	૦	૬	૦
૬૭૦	સભાપર્વ (ભારત)	૧	૮	૦
૬૭૧	સાવિત્રી ચરિત્ર નાટક	૧	૦	૦
૬૭૨	સાસુવહુની લડાઈ	૦	૧૨	૦
૬૭૩	સામુદ્રિક તથા શુકનાવળી ...	૦	૧	૦
૬૭૪	સામુદ્રિક મોટી	૦	૩	૦
૬૭૫	સાંખ્ય દર્શન	૧	૪	૦

૬૭૬	સિદ્ધાંત સાર	૩	૦	૦
૬૭૭	સિદ્ધાંત સિંધુ	૧	૮	૦
૬૭૮	સિદ્ધરાજ જેસીંગ	૧	૪	૦
૬૭૯	સીકંદર નામું પાકાપુંઠાનું ...	૧	૪	૦
૬૮૦	,, કાચાપુંઠાનું ...	૦	૧૨	૦
૬૮૧	સીતા (વાર્તા.)...	૩	૦	૦
૬૮૨	સીતાજીના મહિના	૦	૦	૩
૬૮૩	સીતા દમયંતિ આખ્યાનો ...	૦	૨	૬
૬૮૪	સુબોધ સંગ્રહ	૦	૧૨	૦
૬૮૫	સુમતિ નાગિલ ચરિત્ર (જૈન) ...	૨	૦	૦
૬૮૬	સુભાષિત લહરી	૧	૦	૦
૬૮૭	સુંદરી ગુણમંદિર	૦	૧૦	૦
૬૮૮	સુમનોવિનોદ	૧	૦	૦
૬૮૯	સુખસાધક (વાર્તા)	૦	૪	૦
૬૯૦	સુંદર કામદાર મોટી	૦	૫	૦
૬૯૧	સુંદર કામદાર નાની	૦	૨	૦
૬૯૨	સુદામા ચરિત્ર	૦	૨	૦
૬૯૩	સુશીલ યમુના (વાર્તા)	૦	૧૨	૦
૬૯૪	સુજ્ઞશામલાલ ,, ...	૧	૦	૦
૬૯૫	સુરતમાંડવી દેશીરાજ્ય	૦	૮	૦
૬૯૬	સુરત જીલ્લાનો નકશો	૨	૧૨	૦
૬૯૭	સુરેશ ચરિત્ર	૧	૮	૦
૬૯૮	સૃષ્ટ પદાર્થ નિયમ અને સુધારણા...	૦	૧૪	૦
૬૯૯	સેવીંગ બેંકની અગત્ય	૦	૬	૦
૭૦૦	સેહેલ ગણિત	૨	૪	૦
૭૦૧	સેવ્ય સેવક ધર્મ	૦	૬	૦
૭૦૨	સોલંકીનો ગરબો	૦	૦	૬
૭૦૩	સોરઠી સોમનાથ	૧	૦	૦
૭૦૪	સંપલક્ષ્મી સંવાદ	૦	૧	૦
૭૦૫	સંન્યાસી	૦	૬	૦

...ર દર્શક પુસ્તક ...

...શાહ બીરબલ ભાં. ૧ થી ૬ દરેક	
...ભોજ અને કવિ કાલિદાસ ભા. ૧લો	
તથા બીજો દરેક	૦)=
૯ કલિવિડમ્બન શતક (સમૂળ)	૦)=
૧૦ વૈરાગ્ય શતક (સમૂળ)	૦।
૧૧ હરિશ્ચંદ્ર આખ્યાન	૦।=
૧૨ શ્રી જમુનાજીના ચાલીશ પદ (વ્રજ)	૦)–
૧૩ જગ[illegible] [illegible]ા જોશી	૦)૦।
૧૪ [illegible] [illegible]બાઈ	૦)૦।
૧૫ [illegible] [illegible]મ	૦)–
૧૬ રા[illegible] (સચિત્ર)	૦)૦॥
૧૭ નારાયણ કવચ (સચિત્ર)	૦)૦॥
૧૮ અણીણી એભલસિંહ	૦)=
૧૯ જોધપુરનો કર્ણસિંહ	૦)=
૨૦ હિંદી નાટક[illegible]	૧
૨૧ અદ્ભુત ચમત્કાર	૦)=

ઉપલાં સર્વ પુસ્તકો નીચે લખેલે ઠેકાણેથી મળશે.

મુંબઇ—પુસ્તક પ્રસારક મંડળી કાલકાદેવી.

પોરબંદર—મોનજી ભીખા બુકસેલર.

અમદાવાદ—ધી ગુજરાત મરકનટાઇલ એશોશીએશન.

સુરત—ત્રીભોવનદાસ ગોપાલદાસ બુકસેલર–ભાગાતલાવ.

,, ચુનીલાલ છગનચંદ ચોકબજાર.

વલસાડ—દ્વારકાદાસ પરભુદાસ બુકસેલર.

જુનાગઢ—ગોવિંદજી નાનજી બુકસેલર.

ગોધરા—કીસનલાલ ચુનીલાલ લાયબ્રેરીયન.

વડોદરા—દોલતરામ મગનલાલ બુકસેલર